

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
ІНСТИТУТ ПРИРОДНИЧИХ НАУК
кафедра лісознавства

КУРС ЛЕКЦІЙ
ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ
«МИСЛИВСТВОЗНАВСТВО»

для студентів IV курсу
спеціальності «Лісове господарство»

Курс лекцій склав доцент кафедри лісознавства,
доктор сільськогосподарських наук

Ю.С. Шпарик

Івано-Франківськ – 2015 р.

ПЕРЕДМОВА

У сучасних еколого-економічних умовах збалансований розвиток суспільства вимагає науково – обґрунтованого природокористування поскільки науково-технічний прогрес викликав бурхливий ріст індустрії, чим порушив природний баланс.

У повноцінному лісі присутність диких тварин обов'язкова. Представники лісової фауни – птахи і звірі відзначаються складними формами поведінки і стосунків з довкіллям. Тварини різнобічно пристосовані до існування в екологічних системах, беруть участь в біосферному кругообігу речовин і енергії, впливають на формування рослинного покриву, на природну родючість ґрунту, на біологічні властивості води. Поряд з тим, вони є природним ресурсом-джерелом харчових продуктів, хутра, технічної і лікарської сировини.

Сучасне інтенсивне природокористування, способи ведення господарства призводить до порушення біологічної рівноваги в природі. Дикі тварини зазнають від господарської діяльності людини впливу, який можна кваліфікувати як наступ на природу. Серед причин що призвели до різкого зменшення численності мисливських тварин, на перше місце ставлять руйнування середовища, в якому живуть тварини (вирубубання лісів, окультурення ландшафту).

У багатьох країнах Європи і світу мисливсько-господарська діяльність престижна і прибуткова, а чисельність мисливських тварин стабільна. В Україні високою ефективністю мисливське господарство не відзначається. Завданням мисливського господарства є максимальне використання продуктивних можливостей мисливських угідь. Реалізувати це можливо шляхом створення позахисних смуг та заліснення яружно-балкових систем, здійснення контролю за чисельністю тварин, стану мисливських угідь та дотримання правил полювання.

Мисливське господарство є конкретною формою природокористування, самостійним його напрямком, який стосується питань збереження, відтворення і раціонального використання ресурсів диких тварин. Для цього потрібно

забезпечувати стабільну чисельність диких тварин і високу продуктивність мисливських угідь. Це досягається за допомогою засобів біотехнії. Біотехнія передбачає цілеспрямований вплив на природні комплекси шляхом покращення умов існування диких тварин, пом'якшення впливу на них господарської діяльності людини та несприятливих природних явищ.

Досягнення конкретних позитивних результатів у максимальному використанні продуктивних можливостей мисливських угідь неможливе без підготовки висококваліфікованих фахівців лісового і мисливського господарства, які добре володіють необхідними знаннями у галузі сучасної лісової і мисливської науки та навиками їх застосування в практиці лісомисливського господарства. Проте таку теоретичну і практичну біотехнічну підготовку повинні мати не тільки мисливствознавці, а і спеціалісти лісового господарства.

Комплексне ведення лісового і мисливського господарства забезпечує можливість збору і опрацювання інформації, вироблення рішень, спрямованих на підвищення ефективності використання мисливських ресурсів, обсягів високоякісних послуг мисливцям.

Мисливствознавство всебічно досліджує мисливські ресурси, біологію, екологію та етологію мисливських тварин у взаємозв'язку з навколишнім природним середовищем. Блок навчальних дисциплін, які забезпечує мисливствознавство: лісознавство, лісові культури, захист лісу, недеревна продукція лісу, лісовпорядкування, мисливське впорядкування, охорона природи, економіка галузі.

Програмою дисципліни передбачені наступні види навчальних занять: лекції, практичні заняття, самостійна підготовка, індивідуальна робота та навчальна практика.

Програма розрахована на 78 аудиторних годин.

РОЗДІЛ I. ІСТОРІЯ І РОЛЬ ПОЛЮВАННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН

1.1 Зародження мисливства в епоху палеоліту і мезоліту

Основним джерелом існування людини в епоху палеоліту було полювання. Доказом цього є численні археологічні та палеозоологічні матеріали – оброблені куски каміння, овальні або ножеподібні рубила, фрагменти скелетів тварин, які допомагали забезпечувати наших пращурів м'ясом. Еволюція сучасної людини є історичним розвитком мисливства, рибальства. Первісні люди здобували великих тварин. Встановлено, що в ранньому палеоліті фауна була багатою за видовим складом і чисельністю. Добова потреба у м'ясі стародавньої людини становила 700-900 грам, з урахуванням того, що м'ясо сушилося, коптилося, в'ялилося, заморожувалось.

8 тисяч років до нашої ери на Землі проживало 5 млн., у 650 році нашої ери – 500млн., а в даний час 6 млрд. чоловік. Такі темпи росту народонаселення негативно вплинули на збереження тваринного світу і зникнення цінних видів мисливської фауни.

Прямостоячі люди – пітекантропи, атлантропи, синантропи користувались вогнем, виготовляли мисливські знаряддя з дерева, кісток тварин, кремнію. Полювали на дрібних і середніх тварин.

Неандертальці – нащадки синантропів були людодідами. Поживна тваринна білкова їжа сприяла формуванню розвитку інтелекту і мислення. Неандертальці були відважними мисливцями, полювали і здобували великі звірі – мамонти, волохаті носороги, гігантські олені, бізони, вівцебики, печерні ведмеді.

Кроманьйонець – це сучасний фізіологічний тип людей. Він володів членороздільною мовою, займався полюванням, вдалі полювання використовувались для виготовлення смачної страви, пошиття одягу, побудови житла.

В кінці пізнього палеоліту і протягом мезоліту техніка мисливського промислу удосконалюється – з'являється лук і стріли. Одомашнюється вовк, який поступово трансформується у собаку. Це дозволило перейти від групового полювання на індивідуальне. Видовий склад мисливських трофеїв зростав – зайці, бобри, лисиці, качки, гуси.

В мезоліті зникають мамонти, волохаті носороги, печерні хижаки. На степи наступає лісова рослинність. В цей період починає розвиватися землеробство і формуються пастушачі племена, які одомашнюють турів і муфлонів. Основним видом для полювання є дика свиня. З'являється свійська тварина – корова.

В часи неоліту був винайдений порох (1389 р.) і вогнепальна зброя, що дозволило в більших масштабах полювати на кабанів, ведмедів, сайгаків, зубрів. Характерно, що перші мушкети (XIV ст.), а пізніше гвинтівки були не військовою, а мисливською зброєю. Її застосування стало своєрідною революцією у технології мисливського промислу.

В кінці останнього тисячоліття до н. е. степові простори сучасної території України заселяли войовничі племена киммерійців, які змінили ранньоскіфські племена землеробів-скотарів. Починаючи з середини III ст. н.е. у степах Причорномор'я та Приазов'я постійними поселенцями являються сармати. Вони полювали на турів, оленів, диких кабанів. Одночасно проводилось інтенсивне полювання на хутрові тварини – бобри, куниці, лисиці. За хутра і шкіри хутрових звірів скіфи і сармати міняли на одяг і вино.

Починаючи з VI ст. і особливо в часи Київської Русі економічну основу тодішнього суспільства все більше становлять землеробство і скотарство. Одночасно вдосконалюється техніка полювання – капкани – хижі птахи. Торгівля хутром відіграє помітну роль в економічному і соціальному житті всього суспільства. В XI-XII ст. спостерігається збідніння фауни, а тому великі земельні території сконцентровуються в руках князів. Поява на князівських ловищах сторонніх осіб жорстоко переслідується.

У XIV-XV і до кінця XVI ст. слов'яни займались землеробством і скотарством, проте мисливство продовжує відігравати суттєву роль не лише в економіці, але навіть у військовій справі.

1.2 Національні традиції, етика та ритуали мисливства

Кожен народ на своїй етнічній території веде гармонійне, невиснажливе господарство. Втрата національних традицій і самобутності призводить до втрат у галузі культури і заміни раціонального використання природних ресурсів

хижацькими способами господарювання. Це добре видно на прикладі України, яка після довгого періоду бездержавності перетворилась на зону екологічного лиха, втратила значну кількість своїх природних багатств, зокрема, мисливських ресурсів.

Слов'яни – українці були добрими мисливцями, полювали пішки, на конях, з ловчими птахами, собаками. Заради м'яса наші предки добували оленів, лосів, козуль, сайгаків, турів. Зі шкіри і хутра виготовляли кожухи, шапки, рукавиці, ковдри. Хутрами сплачували данину, оскільки вони виконували функції грошей.

За Данила Галицького (1215-1264 рр.) було утворено перші в світі заповідники – Біловезької і Цуманської пушч із встановленням цілковитої заборони в них добувати диких тварин. В XVI ст. біля Білої Церкви було організовано заповідник, в якому під суворою охороною перебували зубри і тури.

Українські національні традиції мисливства формувались в умовах багатого видового і кількісного складу фауни. Провідними засадами при цьому стали:

- раціональне використання, охорона та відтворення мисливських ресурсів;
- формування навичок, набуття досвіду протягом усього періоду становлення людини, яка виявила нахил до полювання;
- мисливські ритуали та етика поведінки при полюванні та стосунки між мисливцями.

В умовах України національні традиції мисливства не збереглися в повному обсязі, а тому необхідно осмислити те, що збереглося, відтворити призабуте і розвивати все те що корисне і раціональне для збереження і відтворення дикої природи.

1.3 Сучасний стан мисливствознавства, терміни і визначення

В Україні мисливствознавство розвивається відповідно до сучасних вимог законодавства, прогресу собаківництва та зброярства. Основним документом, який регламентує мисливське господарство в країні є ЗАКОН УКРАЇНИ «Про мисливське господарство та полювання» (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 18, ст.132*). Основні терміни з цього закону наведені нижче:

- біотехнічні заходи - комплекс різноманітних господарських робіт, спрямованих на поліпшення умов існування, розмноження та збільшення чисельності мисливських тварин;

- державний мисливський фонд - мисливські тварини, що перебувають у стані природної волі, а також утримуються в напіввільних умовах або у неволі в межах угідь державних мисливських господарств;

- користувачі мисливських угідь - спеціалізовані мисливські господарства, інші підприємства, установи та організації, в яких створені спеціалізовані підрозділи для ведення мисливського господарства з наданням в їх користування мисливських угідь;

- мисливство - вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь;

- мисливське господарство як галузь - сфера суспільного виробництва, основними завданнями якого є охорона, регулювання чисельності диких тварин, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвиток мисливського собаківництва;

- мисливське собаківництво - діяльність, пов'язана з розведенням, вирощуванням, утриманням, обліком, підготовкою до полювання та використанням для потреб мисливців собак мисливських порід;

- мисливські тварини - дикі звірі та птахи, що можуть бути об'єктами полювання;

- мисливські трофеї - відповідним чином оброблені частини мисливських тварин (шкури, роги, черепи, ікла тощо), добуті шляхом полювання, які використовуються у наукових, естетичних, культурних та освітніх цілях;

- мисливські угіддя - ділянки суші та водного простору, на яких перебувають мисливські тварини і які можуть бути використані для ведення мисливського господарства;

- мисливські угіддя державного мисливського резерву (або запасу) - мисливські угіддя, які не закріплені за певними користувачами або

звільнилися за рахунок позбавлення права користування, охорона яких та регулювання чисельності тварин на яких здійснюються безпосередньо територіальними органами спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань мисливського господарства та полювання;

- дозвіл на добування - документ (ліцензія, відстрільна картка, дозвіл на селекційний, діагностичний та науковий відстріл), який дає право на добування (в тому числі відлов) дикої тварини (тварин), а також право на використання (транспортування, перенесення, зберігання) продукції полювання;

- незаконно добута продукція полювання - дика тварина чи її частина, добута (відловлена) чи набута будь-яким іншим шляхом з порушенням вимог цього Закону чи інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до нього, що регулюють відносини у сфері користування природними ресурсами України;

- норма відстрілу - встановлена кількість мисливських тварин, дозволена для добування одним мисливцем за визначений строк полювання;

- полювання - дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах;

- продукція полювання - добуті шляхом полювання або придбані (набуті) будь-яким іншим шляхом туші мисливських тварин, їх частини (м'ясо, субпродукти, шкури, роги, черепи, ікла тощо), а також відловлені живі мисливські тварини;

- регулювання чисельності диких тварин - вилучення (відстріл та відлов) диких тварин, що перебувають у стані природної волі, за умови, що їх чисельність на конкретній території загрожує життю та здоров'ю людей, свійських тварин, завдає значних збитків сільському, лісовому чи мисливському господарству, порушує природний баланс видів, загрожує існуванню інших видів диких тварин;

- сезон полювання - період року (конкретна дата початку та закінчення), протягом якого дозволяється полювання на певний вид мисливських тварин;

- темний період доби - період доби, що починається за годину після заходу

сонця і закінчується за годину до сходу сонця;

- упорядкування мисливських угідь - науково обґрунтована оцінка та інвентаризація типів мисливських угідь, видового, кількісного та якісного складу мисливських тварин певного господарства або окремого регіону, розроблення (з урахуванням природних та економічних умов) режиму ведення мисливського господарства з визначенням заходів щодо охорони, раціонального використання, відтворення мисливських тварин, збереження та поліпшення стану угідь;

- утримання мисливських тварин у напіввільних умовах - утримання набутих в установленому порядку мисливських тварин у штучно створених умовах, в яких вони живляться переважно природними кормами, але не мають можливості вільно переміщуватися за межі штучно ізольованої ділянки мисливського угіддя;

- утримання мисливських тварин у неволі - утримання мисливських тварин у відповідних спорудах, де вони не мають можливості живитися природними кормами та самостійно виходити за межі таких споруд.

РОЗДІЛ II. ТИПИ І БОНІТЕТИ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ, ЛІСОМИСЛИВСЬКЕ РАЙОНУВАННЯ

2.1 Загальна характеристика мисливських угідь

Мисливськими угіддями – є всі ділянки суші, підводного простору (ліси, поля, луки, болота, озера), на яких водяться мисливські тварини і які можуть бути використані для ведення мисливського господарства, або добування (відлову, відстрілу) цих тварин.

За належністю мисливські господарства поділяються на державні і громадські, а за спеціалізацією на:

- державні спеціалізовані мисливські;
- державні лісомисливські та мисливські;

- мисливські господарства в межах спеціалізованих лісогосподарських підприємств;
- мисливські колективи.

В Україні переважають господарства багатовидового напрямку, однак переважають господарства на водоплавну дичину, лося, бобра.

Мисливство – це вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування диких звірів і птахів, що перебувають у стані природної волі у межах мисливських угідь для задоволення матеріальних, рекреаційних та інших суспільних потреб громадян.

Пошук, вистежування, переслідування і добування диких звірів і птахів називається *полюванням*.

Основним завданням ведення мисливського господарства є довести запаси промислових видів диких звірів і птахів до оптимальних та підтримувати їх на цьому рівні.

Державний контроль за веденням мисливського господарства здійснює Держкомлісгосп України, його органи на місцях та місцеві державні адміністрації відповідно до Законодавства. Його порушення тягне за собою дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність з відшкодуванням завданих збитків.

Загальна площа мисливських угідь України перевищує 52 млн. гектарів. Переважають лісові, лугові та польові угіддя: 15-12-57% відповідно. Територія України характеризується рівнинними, передгірськими і гірськими ландшафтами, різноманітними біотопами. Це обумовлює специфіку поширення мисливських тварин, склад і структуру їхніх популяцій, динаміку чисельності видів і, в кінцевому підсумку - особливості ведення мисливського господарства.

Для існування і відтворення мисливських тварин необхідно створити сприятливі біотичні, абіотичні і антропогенні умови.

Під *біотичними умовами* розуміють наявність у конкретному типі мисливських угідь відповідної кормової бази, видів-конкурентів, хижаків, рослинних угруповань певної вікової структури і ярусності тощо.

Абіотичні фактори - це ґрунт, вода, повітря, мікроклімат, вологість ґрунту, рівень ґрунтових вод, товщина і тривалість снігового покриву, промерзання ґрунту, ожеледь, повінь, різкі температурні перепади взимку та ін.

До *антропогенних факторів* відносяться різноманітні впливи господарської діяльності людини в мисливських угіддях. Вони можуть бути прямі і непрямі, позитивні і негативні. Зокрема, негативні спричиняються через зміну рослинності, фізичного та хімічного складу повітря, ґрунту, води внаслідок викидів шкідливих речовин і забруднення ними природного середовища, що веде до пригнічення життєдіяльності тварин, а при великих концентраціях - до загибелі. Позитивні впливи здійснюються шляхом поліпшення захисних умов, кормової бази, інших умов існування.

2.2 Лісові мисливські угіддя

Ліси є важливим національним багатством України. Загальна площа території України – 607,3 тис.км², а загальна площа земель лісового фонду становить 10782,2 тис. га, а вкриті лісовою рослинністю – 9400,0 млн.м³, в тому числі стиглих насаджень – 128,6 млн.м³. Площа хвойних – 3969,1 тис. га (42,2%), тведолистяних – 4064,7 тис. га (43,2%), площа м'яколистяних – 1282,1 тис. га (13,6 %).

Розміщення лісів на території України нерівномірне ,середня лісистість становить 15,6%, а оптимальна повинна становити в межах 20 – 25%. Лісова структура держлісфонду незадовільна. Переважають молодняки і середньовікові насадження – 83%, пристигаючі – 10%, стиглі займають – 7%. Середня повнота становить 0,77; клас бонітету – 1,7; середній приріст на 1 га – 4,02 м³. Розподіл площ з перевагою деревних порід: соснові – 36,4%, смерекові – 9,3%, ялицеві – 1,6%, дубові – 26,7%, букові – 9,1%, березові – 4,7%, вільхові – 3,9%, решта – 2,0%.

2.3 Гірські мисливські угіддя

Гірські мисливські угіддя залежать від геоморфології гірських систем, рослинного вкриття, будови гір, висоти над рівнем моря, географічного їх розміщення.

Українські Карпати відносяться до середньовисоких гір. Вони є частиною гірської системи Східних Карпат. Вони простягаються на 270 км великою дугою, яка проходить через Закарпатську, Івано – Франківську, Чернівецьку та південну частину Львівської області. Висота і ширина вірських хребтів збільшується з південного заходу до південного сходу. Найвищою точкою у південно – східній частині Карпат є гора Говерла (2061 м).

Багатство і різноманітність рослинного світу Карпат обумовлені ґрунтово – кліматичними умовами і географічним походженням. В Карпатах росте біля 680 видів та різновидностей деревних і чагарникових порід, з яких тільки 150 відносяться до природної флори, а 530 є інтродукованими породами(С.Є.Федор, 1958р.).

Територію Українських Карпат можна розділити на дві частини по переважаючих деревних породах:

1. – північно – східна, де переважають темнохвойні породи;
2. – північно – західна, де панують листяні породи(бук).

В Українських Карпатах виділяють три основні лісорослинні зони:

1. передгірська з перевагою дуба;
2. нижньогірська з перевагою бука;
3. високогірна – темнохвойні ліси(Ялина).

Передгірська зона з перевагою дуба розташована до висоти 600-700 м н.р.м. Ця зона найтепліша, з кількістю опадів 750 мм та середньою температурою повітря +9°C. Дубові ліси зростають від м. Хуста до Ужгорода південної смуги, а також займають значні площі в Передкарпатті.

Нижньогірська зона розташована від 600 до 1200м над рівнем моря (букові ліси). Середньорічна кількість опадів – 900 – 1000 мм, температура повітря +5-6°C.

Високогірна зона хвойних лісів займає висоти 1000-1100м над рівнем моря, в західній частині Карпат до 1500 м н.р.м. Середньорічна кількість опадів 1000-1400 мм, температура повітря +4-5°C.

Субальпійська зона – від 1200-1300 до 1500 м на рівнем моря.

Альпійська зона – від 1500 до 1850 м над рівнем моря.

По типу лісорослинного районування Українських Карпат зоологи виділили три зоогеографічні райони:

1. район передгір'я, який розділяється на дві зоогеографічні території – Закарпатську і Прикарпатську;
2. гірський лісовий район, який поділяється на букові і хвойні ліси;
3. високогірний район вище 1000 – 1200 м над рівнем моря.

В лісах Карпат виділено чотири категорії мисливських угідь: лісові, польові, водні та високогірні угіддя.

Основними ознаками, за якими відрізняються мисливські угіддя Карпат по своїй екологічній цінності, є їх місцезнаходження, склад деревостану, вік, повнота. Аналіз екологічної цінності мисливських угідь дозволив виділити наступні типи мисливських угідь:

1. Хвойні ліси високогірського лісового району (вище 900-1000 м над рівнем моря), які по категорії цінності поділяються на: молодняки до 20 років, насадження від 21 до 60 років і насадження від 61 і більше років.
2. Шпилькові ліси гірського лісового району на території букового лісу.
3. Шпилькові ліси передгір'я.
4. Букові ліси на території букового гірського лісового району.
5. Букові ліси в передгір'ї.
6. Буково-ялицеві, ялино-буково-ялицеві, ялиново-ялицеві та ялицеві ліси гірського лісового району на території букового лісу.
7. Дубові ліси.
8. Листяні і змішані ліси передгір'я.
9. Інші категорії лісових земель(поля, полонини, луки).

2.4 Степові мисливські угіддя

Степ – це рівнина, покрита трав'яною рослинністю з перевагою злаків. В Україні степові угіддя розташовані у південній та південно-східній частині її території.

Степи відзначаються сухістю клімату. Протягом року випадає 200-450 мм опадів. Клімат континентальний. Літо жарке (до 40°C), часто дують сухі гарячі вітри – суховії. Зимом температура знижується до -40 °C. Морози супроводжуються хуртовинами і заметілями.

Рослини степу пристосувались проти засухи і морозів. Вони мають потужні підземні сховища поживних речовин у вигляді корневищ, клубнів і цибулин. За типом степ можна розділити на різнотравні і ковильні. Переважають різнотравні – тюльпани, шалфей, сон-трава, горицвіт, степова таволга, деякі види ковили, полин. В степу росте степовий міндаль, спірея, вишня, береза. Ліси зустрічаються в заплавах рік, річкових долинах, ярах, піщаних заплавах терасах. З деревних порід росте дуб, в'яз, клени польовий і татарський, берест. В минулому столітті (1950-1960рр.) були створені полезахисні смуги на значних територіях.

Український степ багатий тваринним світом. Тут живуть козулі, дикі кабани, білки. З птахів – це перепілка, стрепет, дрохва. Залягають на зимову сплячку – байбак, ховрашок, тушканчик, хом'як. В прибережних морських, штучно створених лісах та на островах і півостровах зустрічаються олені, лані.

На півдні України знаходиться заповідник „Асканія Нова”, де найбільш багатий видовий склад тваринного світу.

Кормові умови степових угідь досить багаті для існування диких тварин і птахів. Кормові і захисні умови для їх проживання є добрими.

2.5 Водно-болотні мисливські угіддя

Близьководні птахи з водно-болотними місцями існування пов'язані меншою мірою, в пошуках корму бродять по мілководдю або на перезволожених ділянках. Представники — лелекоподібні, частково — журавлеподібні і кулики.

Поширення водно-болотних птахів має азонльний характер, воно обумовлюється наявністю водойм — природних чи штучних, постійних чи тимчасових, стоячих чи проточних, прісних чи солоних (солонуватих). Водні угіддя поділяють на дві групи: водойми (річки, озера, ставки, водосховища) і болота.

В міжнародній діяльності з інвентаризації і охорони місць існування водоплавних та близьководних птахів застосовують таку класифікацію водно-болотних угідь:

Відкрите морське мілководдя: припливно-відпливна зона і постійна мілководна зона.

Морські затоки і протоки: мілководні, дно не оголюється, оголюється при відпливі (літораль); глибоководні (фіорди), прісні і солонцюваті лагуни, природні і штучні.

Гирла рік: припливно-відпливні естуарії, дельти.

Узбережжя: невеликі острови, береги материків і великих островів.

Долини рік, ріки, їх запливи: рівнинні і гірські ріки, потоки, струмки.

Водосховища: з відносно постійним рівнем води, з різким коливанням рівня.

Озера: солоні, прісні еотрофні, прісні оліготрофні, прісні дистрофні.

Болота: низинні, перехідні, верхові.

Пересихаючі водойми: ставки, іригаційні та дренажні системи (включаючи рисові поля, відстійники, ями з водою).

Найбільш багаті і різноманітні за чисельністю і видовим складом водно-болотних птахів - дельти і заплави рік. Водойми з постійним рівнем води можуть служити місцем масового розмноження, при різких змінах рівня скупчення птахів утворюються тільки у позагніздовий період. На озерах можуть зустрічатися майже всі групи водно-болотних птахів. Штучні водойми найчастіше приваблюють річкових качок.

Потреба збереження водно-болотних угідь, охорони природних джерел і резервуарів води стала актуальною у зв'язку з наростаючими процесами деградації в гідросфері. Багато озер і річок припинили існування, деякі збереглися тільки частково, немалій кількості загрожує забруднення або перетворення у зв'язку з

урбанізацією чи окультуренням ландшафту, дуже поширене технологічне порушення гідрологічного режиму. Водойми і заболочені ділянки більш вразливі ніж наземні екосистеми, вони розміщені в пониженнях рельєфу, будь-яке забруднення в межах водозбору в кінцевому підсумку, обертається забрудненням водойми.

2.6 Лісомисливське районування

Необхідність і доцільність лісомисливського районування зумовлюється передусім потребою вдосконалення організації ведення мисливського господарства, його диференціації в різних регіонах територіального планування та розробки зональних систем біотехнічних заходів з урахуванням багатопільової ролі рослинності, найповнішого і раціонального відтворення рослинного і тваринного світу. Загалом лісомисливське районування виступає складовою частиною лісогосподарського, водного і земельного районування території.

Лісомисливське районування України дотепер не було опрацьоване у повному обсязі. Для західних районів України М.П.Рудишин (1987 р.) виділив шість мисливських районів: Полісся, Лісостеп, Прикарпаття, Карпати, Закарпатське передгір'я і Притиснянську низовину і дав їм характеристику: межі поширення, геоморфологічні, ґрунтово-гідрологічні, кліматичні умови, структура земельних угідь, кормову базу для мисливських тварин, типи мисливських угідь на переважаючі види мисливської фауни.

Лісомисливське районування вписується в систему лісогосподарського районування, оскільки враховує закономірні зв'язки поширення рослинності з ареалами і умовами проживання тварин. Воно узгоджується також з лісоекономічним, лісорослинним і сільськогосподарським районуванням. Районування є класифікацією території, за допомогою якої розчленовується різноманітність природних умов, а господарство узгоджується з конкретними природними особливостями території.

Різнманітність популяцій тварин та їхніх ознак (розмір території розселення, чисельність, відтворюваність тощо), рослинного світу (передусім видовий склад, запаси фітомаси в динаміці) у сукупності з показниками

господарської діяльності (обсяги біотехнічних заходів, кількість добутих при полюванні тварин) є підставою для виділення таксонів лісомисливського районування: лісомисливської області, лісомисливської округи і лісомисливського району.

Лісомисливська область - це найбільша територіальна одиниця з відносно подібними природо-економічними умовами, яка характеризується всією різноманітністю макропопуляцій тварин, а тому для відтворення і збереження мисливських видів вимагає однотипної системи біотехнічних заходів. Межі лісомисливської області визначаються типами характерного ландшафту, специфічною динамікою популяцій тварин, типовими регіональними системами ведення мисливського господарства.

Лісомисливська округа - це територіальна одиниця, де близькі за історією розвитку природні ландшафти й лісові формації, які знаходяться в однакових ґрунтово-кліматичних районах. Залежно від цього характеризується специфічним видовим складом популяцій тварин та їхніх екологічних ніш. Для збереження і відтворення мисливських видів вимагає однотипних біотехнічних заходів. Межі лісомисливської округи визначаються межами характерних рослинних формацій у сукупності з видовим складом популяцій тварин і середньою продуктивністю мисливських угідь.

Лісомисливський район - це частина округи, однорідна за природним ландшафтом, комплексом фітоценозів, складом популяцій і мікропопуляцій тварин та їхньою репродуктивною здатністю у властивих для них екологічних нішах, а тому вимагає однакових біотехнічних заходів для збереження і відтворення мисливських видів і ведення спеціалізованого мисливського господарства. Лісомисливський район є основною класифікаційною одиницею лісомисливського районування. Межі лісомисливського району визначаються межами комплексів екологічних груп асоціацій, ареалом популяцій і мікропопуляцій тварин, близькою продуктивністю типових для виду мисливських угідь.

В Україні виділено 7 лісомисливських областей: А - Українське Полісся; В - Лісостепова Правобережна; С - Лісостепова Лівобережна; Д - Північностепова; Е - Південностепова; Р - Карпатська; О – Кримська.

У межах Українського Полісся є дві лісомисливські округи і п'ять лісомисливських районів, у межах Лісостепової Правобережної області - два округи і три райони; Лісостепової Лівобережної області - одна округа і три райони; Північностепової області - три округи і п'ять районів; Південностепової області - одна округа і п'ять районів. У Карпатській лісомисливській області виділено два округи і три райони, у Кримській лісомисливській області - одна округа і два райони.

Характеристика лісомисливських і лісогосподарських областей збігається з комплексом еколого-економічних факторів: середньорічною температурою повітря, сумою позитивних температур, середньорічною кількістю опадів, показником вологості клімату, річним радіаційним балансом, лісистістю, обсягом заготівлі деревини, обсягом лісогосподарських робіт, операційними витратами на одиницю лісової площі. Рівнозначно використовуються такі показники, як загальна площа території, площа мисливських угідь, видова ємкість мисливської фауни, середня продуктивність мисливських угідь. Кожна лісомисливська область відрізняється певним типом ландшафту з характерними для нього особливостями ґрунтового покриву, рослинного і тваринного світу і повинна мати властиві для неї регіональні системи ведення мисливського господарства.

Комплекс ознак округи дозволяє простежити зонально-географічні особливості структури земельного, лісового і мисливського господарства у найзагальніших рисах. На підставі характеристики лісомисливського округу визначається стратегія організації ведення мисливського господарства в державі, зокрема в економічному плані.

Диференціювати ведення мисливського господарства найкраще в межах лісомисливських районів. Їх виділено 26. Для кожного із районів специфічними є мисливські угіддя, видова ємкість фауни та її ресурси. Лісомисливські райони вичленовані за всіма комплексами ознак, притаманних

лісомисливській області та лісомисливській окрузі, а також на підставі ресурсного потенціалу мисливської фауни.

2.7 Типологія мисливських угідь

Розподіл за типами та бонітування (оцінка) мисливських угідь є важливим етапом їх впорядкування. Фонд мисливських угідь становлять території суші й акваторії, придатні для поширення мисливських тварин та ведення на них мисливського господарства. Дикі звірі й птахи, які населяють угіддя, незалежно від того, в чиєму користуванні знаходиться територія, становлять мисливський фонд.

Для раціонального освоєння та підвищення продуктивності мисливських угідь проводять їх інвентаризацію та класифікацію. Продуктивність та ємкість угідь залежить від поєднання екологічних факторів і господарської діяльності людини, які безперервно змінюються. Вважається, що продуктивність мисливських угідь насамперед зумовлюють кормові та захисні умови території.

За своїм складом і територіальним розташуванням фонд мисливських угідь дуже різноманітний. За комплексом екологічних умов, продуктивністю, а відповідно і ємкістю - необхідна умова ведення мисливського господарства. Тому, передусім, угіддя групуються за типами.

З урахуванням рослинного покриву плануються всі відновлювальні заходи, регулюється чисельність тварин. Виходячи з цього, Д.М.Данилов вважає, що тип угіддя - це ділянки рослинності з подібними умовами проживання мисливських тварин (головним чином кормовими і захисними). За однакової інтенсивності господарського використання ділянки, віднесені до одного типу угіддя, мають однорідний склад, рівну щільність звірів і птахів і вимагають проведення однакових біотехнічних заходів.

Типом мисливського угіддя є ділянка території, навіть коли вона має суттєві відмінності лише для одного виду і лише за одним сезонним фактором. Таким чином, тип мисливського угіддя є поняття насамперед видове.

У практиці мисливського лісовпорядкування України застосовується така класифікація угідь: хвойний ліс, листяний ліс, рілля, луки, болота, водойми,

усього 7 типів. Незімкнені культури, а також вирубки, рідини і прогалини, запроектовані під лісові культури, відносяться до категорії лісових угідь.

Таксонометрична диференціація полягає в тому, що типи мисливських угідь ділять на підтипи - вікові групи насаджень, а їх види - за наявністю підросту і підліску, які мають значення для тварин. Вікові групи насаджень в рівнинних лісах поділяються на три класи: до 20 років, 21-60 і старші за 60 років. У межах зазначених вікових груп ділянки диференціюються за густотою підросту і підліску на густі, середньої густоти (понад 1 тис.шт./га) і рідкі (до 1 тис.шт./га). Виходячи з цього, розроблено варіант класифікації мисливських угідь. В основу покладена єдність організмів і середовища їхнього існування. Загальновизнано, що в складних взаємовідносинах рослинного і тваринного світу провідна, визначальна роль належить середовищу. Тому основні одиниці лісомисливського районування і класифікації мисливських угідь виражають вплив найважливіших екологічних факторів на поширення рослинного і тваринного світу. Основу класифікації лісомисливських угідь становить едафічна сітка Олексіїва-Погребняка. Едафо-кліматична сітка з накладанням на неї кормової ємності угідь дає можливість встановити зустрічність видів мисливської фауни та її оптимальну щільність.

Екотопи мисливських угідь - це території близькі за кліматичними і ґрунтово-гідрологічними умовами. *Категорії мисливських угідь* - це території близькі за типами рослинності, з якою пов'язане поширення мисливської фауни. *Типи мисливських угідь* - це ділянки, подібні за кліматичними, ґрунтово-гідрологічними умовами, екологічними групами асоціацій рослинності, з якими пов'язані умови існування виду фауни.

2.8 Бонітування мисливських угідь

Бонітування - це узагальнена комплексна оцінка якості мисливських угідь господарства або певної його частини (дільниці, урочища тощо). Цінність угідь визначається кормовими, захисними, гніздопридатними властивостями території, які залежать у першу чергу від характеру рослинності, але також перебувають під впливом інших факторів: клімату, рельєфу,

хижаків, епізоотій, діяльності людини. Тому бонітування можна визначити як комплексну оцінку умов існування мисливських тварин у межах певної територіальної господарської одиниці. Оцінка дається в балах, які відповідають класам бонітету. Якщо поняття "тип угідь" відбиває екологічну рівноцінність місць існування тварин, то в бонітеті відбита ще й подібність або відмінність угідь у фауністично-господарському відношенні. Бонітування дає уявлення про те, якою мірою природні умови дозволяють вирішувати питання ведення мисливського господарства. Ступінь такої відповідності можна визначити за різними ознаками.

Найповніше й найнаочніше це спостерігається, якщо розглядати ємкість угідь. Ємкістю угідь вважають потенціально можливу кількість мисливських тварин в угіддях з розрахунку на одиницю площі (переважно 1000 га). Оптимальна ємкість характеризується також чисельністю тварин, при якій ресурси угідь використовуються найповніше, а чисельність виду є максимальною, але за умови, що кормові ресурси не виснажуються, і тварини не завдають істотної шкоди господарству, яке ведеться на території.

Використання показника оптимальної ємкості дозволяє планувати поголів'я тварин відповідно до потенційних можливостей угідь, визначати видову спрямованість господарства, обсяги використання мисливських ресурсів господарства.

При бонітуванні угідь застосовують класи бонітетів, позначаючи їх цифрами (балами). Кількість бонітетів різні автори визначають різну. Оцінка угідь здійснюється, як правило, візуально. За п'ятибальною шкалою угіддя оцінюються так: до 1-го класу належать найкращі угіддя; до 2-го - добрі; до 3-го - середні; до 4-го - погані; до 5-го - невласиві для даного виду (окремі особини виду можуть бути зустрінуті в цих угіддях, але дуже рідко). Для визначення середнього бонітету множать площу кожного бонітету на бонітет і отриману цифру ділять на загальну площу урочища.

Продуктивність найкращих угідь становить 100-71% від оптимальної, добрих – 70-47%, середніх – 46-27%, поганих – 26-11%, невласивих - менш як 11%.

Властиві будь-якому видові угіддя неоднорідні, так само як і стації його перебування. Їх доцільно поділяти на три групи: добрі, середні, погані. Підстави для цього поділу такі: добрі угіддя - це основні стації перебування даного виду. Вони характеризуються високими захисними властивостями, мають різноманітну і стійку за роками кормову базу. Це кращі стації навіть у несприятливих для життєдіяльності виду роки. Добрі угіддя, як правило, заселені з більш високою щільністю, ніж угіддя інших категорій. У них концентрується основна частина поголів'я. Нормально існувати вона може без біотехнічних заходів. Добрі угіддя називають ще ключовими. Погані угіддя характеризуються протилежними властивостями. Вони малокормні, не мають задовільних схованок і місць для перепочинку та виведення молодняка. Це стації, мало властиві даному видові, які заселяються з невеликою щільністю або відвідуються час від часу. Угіддя цієї групи не відіграють суттєвої ролі в житті виду. Біотехнічні заходи тут малоефективні.

Середні угіддя за всіма показниками посідають проміжне положення. Кормова база в них одноманітніша за видовим складом, урожаї кормів рідші та менші за обсягом, захисні умови задовільні. Щільність заселення видом нерівномірна, не дуже висока. При біотехнічних заходах, спрямованих на усунення або пом'якшення впливу негативних факторів середовища, чисельність тварин може бути значно збільшена. Угіддя середньої групи, зокрема там, де вони займають велику площу, служать основним об'єктом ведення мисливського господарства за конкретним видом і у зв'язку з цим проводиться інтенсивна біотехнія в несприятливих для перебування виду пори року.

При п'ятибальній шкалі до I класу бонітету належатимуть території або урочища (єгерські ділянки) з добрими угіддями, які заселені даним видом тварин з найбільшою щільністю. До II класу входять угіддя вищої за середню якість, в яких оптимальна ємкість може бути досягнута при проведенні незначних біотехнічних заходів. До III класу бонітету належать території з угіддями середньої якості, ємкість яких послаблена нераціональним їх використанням, але може бути відновлена під дією посиленого

біотехнічного впливу. Угіддя, нижчої за середню якості, невисока ємкість яких зумовлюється малою продуктивністю для перебування даного виду, характерна для IV класу бонітету. Час від часу експлуатація таких угідь можлива, проте вести в них ефективне мисливське господарство на даний вид неможливо. V клас бонітету становлять угіддя низької якості, в яких даний вид зустрічається досить рідко і не може бути об'єктом господарювання.

РОЗДІЛ III. БІОЛОГІЯ ТА ЕКОЛОГІЯ МИСЛИВСЬКИХ ПТАХІВ

3.1. Біологія та стан водоплавної дичини

Тривалий зв'язок водно-болотних птахів з водоймами привів до формування глибоких морфологічних адаптацій, внаслідок спеціалізації (відносно добування корму, спектру живлення, гніздобудування, поведінки і т. д.) ці пернаті не можуть використовувати ніяких інших біотопів, окрім тих, до яких вони і еволюційно адаптувалися. Будь-які несприятливі зміни водойм і боліт, особливо їх деградація, неодмінно викликають поступове згасання популяцій водноболотних птахів.

За характером зв'язку з водоймами водно-болотних птахів поділяють на *водоплавних, прибережних і близьководних*.

Водоплавні більшу частину часу проводять на воді, мають перетинки, або облямівки (лопаті) на пальцях, живляться з поверхні води. Представники – гагароподібні, норцеподібні, пеліканоподібні, гусеподібні, з куликів — плавунці, з пастушкових — лиска.

Прибережні птахи з водою пов'язані менше. Мають плавальні перетинки, корм добувають і на воді (беруть його переважно на льоту), і на суші. У молодому віці довго живуть на суші. Представники – чайкоподібні.

Здатність багатьох видів водоплавних і болотних птахів терпіти присутність людей і селитись в урбанізованому або іншому антропогенному ландшафті, їх естетична видовищність сприяє екологічному вихованню, пропаганді ідей охорони природи. Що ж стосується загальних запасів водно-болотної дичини, то за останні десятиліття вони зменшились. Причиною стало значне

скорочення та зміна місць існування внаслідок осушення, спрямлення русел річок, господарського освоєння заплав річок і боліт. Свою роль відіграли й інші фактори (найчастіше вони діяли і діють в комплексі). Небезпечним виявилось хімічне і мікробіологічне забруднення водойм, забруднення пестицидами, які здатні нагромаджуватися у трофічних ланцюгах екосистеми.

Водоплавна і болотна дичина є популярним об'єктом любительського полювання, її ресурси завдяки високій репродуктивній здатності характеризуються значним відновним потенціалом.

До водоплавних відносять птахів, значна частина життя яких пов'язана з водоймами. В основному це гусеподібні, пастушкові, норці, гагари. До складу орнітофауни України входять гніздові, перелітні і залітні види.

Всі водоплавні – це виводкові птахи. Пташенята вилуплюються вкриті пухом. Гніздо залишають через 1-2 дні. Біля виводка знаходиться самка, у моногамів – обидва батьки. Їжу пташенята здобувають самі, турбота батьків полягає у захисті їх від хижаків та обігріванні.

Ряд Гагароподібних представлений морськими та озерними формами гагар, поширених в північній смузі Європи, які об'єднані в родину Гагарові.

Родина Гагарові відома одним родом Гагара з 4-ма видами в Україні – червоношия, чорношия, полярною і білодзьобою.

Червоношия, чорношия гагари пролітні, регулярно зимують біля морського узбережжя. Маса їх 1-2,3 кг.

Полярна та білодзьоба гагари – залітні, спостерігаються на річках і озерах західних областей. Гагара полярна досягає маси 3,6-4,6 кг. Гагара біло дзьоба відрізняється більшою масою 4-6 кг.

М'ясо гагар темного кольору, жорстке, живляться рибою і можуть завдавати шкоду рибному господарству.

Ряд Гусеподібних. Є найбільш різновидна, чисельна і вагома група мисливських птахів. В Україні майже всі види гусеподібних – перелітні, лише в південних областях деякі види ведуть осілий спосіб життя. Від диких гусеподібних виведена низка свійських порід.

Родина Качкові в Україні представлена 36 видами, що належать до 16 родів.

Гуска сіра – великий птах, схожий на свійську гуску. Маса дорослих самців досягає 6 кг. По землі ходить добре. Гніздиться по всій території країни, крім Заходу та Криму. Моногамний вид. Оселяються у плавнях, на великих ставах, гирлах Дунаю і Дністра. Зимує на Півдні. Гніздо робить на купині серед очеретяних заростей, яке влаштовує самка. Кладка – 4-6 яєць, висиджує 27-28 діб. Піднімається на крило в кінці липня. Відлітає у жовтні-листопаді. Живиться рослинною їжею і зерновими на полях. Цінний мисливський вид.

Інші види гусей – Гуменник, Гуска білолоба та Гуска мала перелітають на початку весни і в кінці осені, утворюючи великі скупчення у Азово-Чорноморському регіоні. Летять як в день, так і вночі, високо, кутом, або хвилеподібною лінією. Гніздяться в Тундрі. Відпочивають на великих водоймах і живляться на полях озимини.

Лебідь шипун – великий птах. Маса до 12,5 кг. Забарвлення сніжно-біле; молодий птах – бурова то-сірий. Моногамний. Гніздиться на всій території України. Гніздовий період починається в квітні. Повна кладка 7-9 яєць. Висиджує самка 35 діб. Пташенята піднімаються на крило в липні. Живиться рослинною їжею. Зимує в південних районах, водосховищах.

Лебідь-кликун – великий птах, масою до 12 кг. Моногамний вид. Зимує біля Чорноморського узбережжя.

Лебідь малий – подібний до кликуна, але меншого розміру (4-8 кг). Зимує біля узбережжя Азовського і Чорного морів.

Всі Лебеді занесені до Червоної книги України.

Казарок налічується 4 види: білощока, чорна, канадська і червоновола. Канадська казарка утримується в зоопарку "Асканія Нова", де регулярно розмножується. Деяка кількість птахів звідси розлітається. Білощока і чорна казарки - рідкісні зальотні види, червоновола зустрічається більш-менш регулярно у невеликій кількості в Азово-Чорноморському регіоні.

Річкові качки, яких нараховується 7 видів, являють собою найбільш багаточисельну групу з сучасних гусеподібних України. Майже скрізь в населенні річкових качок домінує крижень. Наприклад, в Західному Лісостепу його поголів'я перевищує сумарну кількість решти видів, які входять в цю

систематичну і екологічну групу. Появляються крижні в багатьох регіонах в числі перших прольотних видів. Незабаром за ними починають пролітати чирок-тріскунок і свистунок, а також шилохвіст, свищ, широконосіска і сіра качка. Найбільш звичні на гніздуванні - крижень і чирок-тріскунок. На результативність відновлення поголів'я річкових качок суттєво впливає існуюча структура популяції, а також те, що щорічно у розмноженні не бере участі від 10 до 20 % самок.

Чирки-свистунки гніздяться лише в північних і північно-західних регіонах країни, переважно на Поліссі, а на решті території практично не розмножуються. *Сірі качки* на початку XX ст. були одними з найчисельніших, гніздилися повсюдно, в даний час значно скоротили свій ареал не лише в Україні, а і в багатьох інших регіонах Європи. Зараз вони гніздяться лише в Азово-Чорноморському краї та зрідка на Поліссі. *Широконосіси* -небагаточисельні, але гніздяться по всій території, *шилохвости* і *свищі* спорадично в невеликій кількості.

В багаторічній динаміці чисельність річкових качок майже повсюдно простежується тенденція поступового і неухильного зниження поголів'я. Особливо великого зниження чисельності зазнали сіра качка, чирок-свистунок, широконосіска. У більш стабільному стані перебувають популяції крижнів і чирків-тріскунків.

Одним з головних внутрішньопопуляційних факторів, який дуже впливає на життєздатність популяцій річкових качок, є статеві та вікові структури їх поголів'я. На сьогодні практично в усіх видів птахів, які входять у цю групу, серед дорослої частини населення помітно переважають селезні. Так, серед широконосок кількість селезнів приблизно в 1.5 разів більша. Весною в пролітних скупченнях крижнів співвідношення статей складало близько 3 селезнів на 1 самку. Восени в транзитних зграях цих качок приблизно в 3 рази більше самців. Особливо велика диспропорція у співвідношенні статей спостерігається серед сірих качок.

Щодо співвідношення вікових груп в популяції річкових качок, то слід відзначити, що у крижнів і чирків-тріскунків з травня по вересень основну масу поголів'я складали цьоголітки.

Норцеві качки, яких нараховується 5 видів, представлені червононосим норцем, рідкісним птахом, який зимує і гніздиться на Азово-Чорноморському узбережжі. Гніздовий період у цих птахів досить розтягнутий. Нерідко "пуховики" зустрічаються на початку серпня. Білоока чернь за останні 15-20 років значно скоротила свою чисельність і ареал, тому потребує охорони.

3.2. Біологія, екологія та стан популяцій Куроподібних і Голубоподібних

Ряд Куроподібних є найціннішими мисливськими птахами. В Україні вони представлені двома родинами – тетеревині і фазанові, які об'єднують по чотири роди і чотири види. До родини тетеревиних належать роди: глухар, тетерев, куріпка біла і рябчик.

Глухар (глушець) — унікальний представник бореальної фауни України. У межах ареалу глухар уникає суцільних темнохвойних лісів, віддаючи перевагу розрідженому світлохвойному лісу з галявинами, згарищами, болотами. У складі таких лісів переважає сосна, ялина, ялиця, модрина, вільха, береза, осика, верба. Зустрічалися тут і теплолюбові породи: дуб, граб, бук. У своїй еволюції звичайний глухар був тісно пов'язаний з сосновими лісами.

Птахи з родини куриних у польоті:
а — глухар, б — тетерев,
в — куріпка (півень),
г — куріпка (курка),
д — фазан

На території України глухар живе осіло і проводить весь рік на порівняно невеликій території. Запаси кормів, як літні, так і зимові, на таких територіях достатні, і птахам немає необхідності робити значні переміщення під час сезонних змін. Центром мікропопуляції є токовище.

В більшості випадків воно залишається незмінним. В лісах Івано-Франківської та

Закарпатської областей і на Поліссі переважають невеликі токовища (10-15 га), на яких збирається 3-6 самців. Розміри токовищ і кількість самців на них можуть служити критерієм стану популяції. На більшості токовищ Карпат і Полісся в самців глухаря спостерігається велика прив'язаність до своїх ділянок на токовищі, що можна розглядати як одну з ознак деградації ізольованих елементарних популяцій. У рівнинних умовах України токовища найчастіше зустрічаються в розріджених деревостанах сосни 80-120-річного віку сирих і вологих типів лісу.

У Карпатах глухарі токують на ділянках стиглих і перестійних смерекових лісів на межі субальпійського поясу. Токовища, як правило, розміщуються на схилах південної експозиції, на висоті 800-1400 м над рівнем моря. Розквіт токування припадає на 21 квітня — 9 травня. Закінчення збігається з розпусканням листя бука у верхньому гірському поясі. На Поліссі глухарі починають токувати в середині березня — на початку квітня, завершують у кінці квітня, на початку травня.

Гнізда глухарки влаштовують на землі, часто неподалік від токовища, на галявинах, рідинах, вирубках, під укриттям вітровалів і буреломів на добре освітлених схилах. Відкладання яєць відбувається в двох перших декадах травня. Повна кладка 4-8 яєць (у середньому 6). У неволі глухарка відкладає до 10-13 яєць. У випадку втрати першої кладки відкладається друга. Інтенсивність відкладання — 2 яйця протягом трьох днів.

Чисельність глухаря в кожній елементарній популяції практично не буває стабільною, тому що два фактори народжуваність і смертність відрізняються нестабільністю. Але протягом тривалого часу ці фактори вирівнюються і забезпечують збереження чисельності на певному рівні.

Тетерев (тетерук) займає широкий транспалеарктичний ареал. На заході України поширена крупніша форма, а в горах Криму — менша форма. Надаючи перевагу розрідженій деревній рослинності типу лісостепу, тетерев з однаковим успіхом освоював як рівнинні простори, так і гірські хребти. На сьогоднішній день у всіх десяти областях України, охоплених ареалом тетерева, зустрічається тільки один, молодий підвид.

Оптимальним для тетерева є поєднання відкритих просторів і деревної рослинності у вигляді гаїв і перелісків, приуроченість до відкритих біотопів, узлісь. Спостерігається характерна особливість цих птахів — тісний зв'язок із березою. Винятком є поширення тетерева в чагарникових зарослях степової зони України. В Українських Карпатах біотопи тетерева приурочені головним чином до верхньої межі лісу та нижньої частини субальпійського поясу.

Період токування тетерева в Україні залежить від місцевості, характеру весни та метеорологічних умов року. У Рівненській області початок токування припадає на кінець березня, в Закарпатській — на 1 квітня, Чернівецькій — на 25 квітня. У Карпатах тетеревині токовища відвідують від 3-5 до 10 самців, а на Поліссі зустрічаються токовища з 20-30, а в окремих місцях — 40 птахами. Першими на токовищах з'являються дорослі самці, які одразу ж починають токувати. Токування починається у повній темряві, майже за годину до світанку. У більшості випадків самці прилітають на токовища з найближчих галявин, але інколи окремі птахи залишаються на ніч на токовищі після вечірнього токування. Самки з'являються на токовищі також ще затемно, але завжди пізніше за самців. Середнє за розмірами токовище відвідує одночасно тільки декілька самок. Розміри індивідуальних ділянок самців дуже різні— від 100 до 4000 м².

Гнізда самки тетерева влаштовують, як правило, під добрим рослинним прикриттям, здебільшого біля стовбурів дерев або під навислими гілками. Іноді гнізда розташовані відкрито у невеликій траві на лісових галявинах і узліссях. У повній кладці 6-10 яєць. Тривалість насиджування 23-26 днів. На Поліссі пташенята вилуплюються в першій-другій декаді червня, а у Карпатах — в кінці червня. Одразу ж після вилуплення пташенят виводок залишає гніздо. У місячному віці пташенята переміщуються на площі близько 15-20 га.

Рябчик (орябок) - подібно до інших тетеревиних птахів є унікальним палеарктичним видом орнітофауни України. Типовий лісовий птах, середніх розмірів, з неповністю опереною цівкою, відносно довгим хвостом.

У Карпатах ареал орябка приурочений до найменш порушених лісових масивів або з відносно незначним антропогенним пресом. На північному

мегасхилі Карпат межа поширення орябка простежується через Старий Самбір, Борислав, Івано-Франківськ, на південному мегасхилі не опускається нище поясу букових лісів. У високогір'ї орябок заселяє ялинові ліси.

Орябок надає перевагу чистим середньовіковим насадженням. Осілий спосіб його життя в цих лісах зумовлений наявністю достатньої кількості кормів протягом року. Чисельність орябка коливається в межах 30 – 40 тисяч особин, а тому потребує охорони.

Родина Фазанових містить 4 види – куріпка сіра, перепел, фазан і кеклик.

Фазан. Природний ареал цього виду охоплює велику територію від Майлої Азії і дельти Волги через Середню і Центральну Азію на схід до Усорійського краю. Суцільний ареал поширення фазана внаслідок значних змін у природній обстановці перетворилися на ряд ізольованих територій. Здебільшого на ізольованих частинах природного ареалу зустрічаються особливі підвиди.

Улюблені біотопи фазана - заплавні ліси та чагарникові зарості у долинах річок та озер. Густі заплавні зарості з колючим чагарниками, мало прохідними для людини, дозволяють фазанові успішно існувати навіть в умовах постійного переслідування.

Фазани - наземні птахи, маса самців сягає 1500 г, самок - 1200 г. Завдяки довгому хвосту й ногам самець має значно крупніший вигляд. Оперення півня дуже яскраве.

Щодо фазана всю територію України можна розділити на дві зони. Південна: Крим, степ та південь лісостепу, завдяки наявності рослинності, природної кормової бази регіон перспективний для розведення даного виду.

Куріпка сіра - улюблений об'єкт полювання багатьох мисливців. Однак зважаючи на стан популяцій і відносно невисоку чисельність на більшій частині території України на неї не полюють. Як свідчать статистичні дані, впродовж останнього десятиріччя куріпок добували тільки у 7 із 25 областей.

Перепел – це найменший представник ряду куриних птахів. Маса 80-180грам, улюблені місця – трав'яні луки у річкових заплавах. Токування перепела відбувається до середини серпня, період відкладання яєць розтягується

у часі. Пташенята стають дорослими через 6 тижнів. У вересні – жовтні відлітають на узбережжя Чорного моря.

Ряд Голубоподібних в межах України нараховує 5 видів гніздових птахів, в т.ч. 2 осілих, 3 перелітних. Найчастіше українські мисливці здобувають припутнів та звичайних горлиць, інших голубів відстрілюють мало. Щільність населення припутнів була найбільш високою в невеликих острівних лісах, молодняках хвойних порід. В період гніздування вона досягла 40-70 пар на 100 га. На початку осені чисельність цих голубів досягає свого максимуму - 250-300 особин на вказану площу лісів, що пов'язано з піком прольоту. Щорічне зменшення чисельності може становити 41.3-54.7% дорослих і молодих особин. Головна причина — відстріл.

Горлиця звичайна має помітно більш високий коефіцієнт репродукції на півдні України. Чисельність дорослих звичайних горлиць в різних регіонах неоднорідна. В лісостепових місцевостях вона порівняно невисока - не більше 15-20 гніздових пар на 100 га угідь 1 бонітету, під час осіннього перельоту вона досягає максимуму - 50-75 птахів на вказану площу. Великі концентрації звичайних горлиць (1.5-2.0 тис голів) регулярно зустрічаються в розпалі осіннього перельоту. Особливо багато птахів спостерігалось на плантаціях незібраних сільськогосподарських культур - соняшника, сорго, проса та ін.

В багаторічній динаміці чисельності горлиць в Західному Лісостепу України простежується тенденція до поступового зниження поголів'я. У припутнів чисельність стабілізувалася. В останні роки намітився процес формування урбанofільного екотипу припутня, який гніздиться в населених пунктах. Інші голуби - синяк, сизий голуб і кільчаста горлиця здобуваються дуже рідко.

РОЗДІЛ IV. БІОЛОГІЯ ТА ЕКОЛОГІЯ МИСЛИВСЬКИХ ЗВІРІВ

4.1 Біологія та екологія ряду парнокопитних

Ряд Оленоподібних (парнокопитних) включає 220 видів з 81 роду і 10 родин. У фауні України нараховується 3 родини.

Ряд Парнокопитних об'єднує наземних рослиноїдних і всеїдних тварин великого розміру, в яких виробились пристосування до швидкого, тривалого бігу. Більшість видів веде осілий спосіб життя.

Родина Свинячі об'єднує 16 видів з 5-ти родів. У фауні України є одна підродина – Справжні свині з одним родом Свиня.

Свиня дика (кабан) – довжина тіла 140-200 см, маса – 70-250 кг.

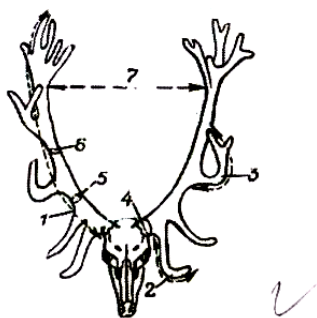
Кабан поширений по всій території України. В гірських районах Криму й Карпат зустрічається на 1700-1850 м над рівнем моря. Оптимальні умови для існування цього виду формуються в дубових, букових, дубово-грабових, букових і дубово-соснових лісах. Багаточисельні стада кабана зустрічаються також у заплавах Дніпра та інших великих рік. Найвища чисельність в останні роки спостерігається в Закарпатській – (3700), Житомирській /3200/, Волинській /3100/, Чернігівській /3000/, Львівській /2900/, Рівненській /2900/ і Луганській /2800/ областях. Загальна чисельність поголів'я за останні 10 років коливається в межах 48-58 тис. голів. Від різних абіотичних, біотичних і антропогенних факторів в окремі роки гине від 55 до 75% цьогорічок та інших особин, тобто приріст на кінець року становить 25-45% загальної чисельності поголів'я. Більше за все кабанів гине від браконьєрів /35-45%/, несприятливих погодних умов /5-15%/. Величина приплоду у самок коливається від I до 12, а в середньому становить 5-7 поросят. Співвідношення статей в поголів'ї кабана міняється незалежно від віку і району. На Поліссі серед дорослих кабанів переважають 3-5-річні особини (70%), I-2-річні тварини становлять (25%). У групі 3-5-літніх тварин переважають самки, а серед тварин 6 і більше років у більшості випадків домінують самці.

Обсяг щорічного добування кабана за останні роки поступово збільшується. Дослідження показали, що найбільша кількість кабанів відстрілюється у віці 3-6 років, які мають вирішальне значення для відтворення популяції.

Підряд Жуйні об'єднує більшість оленоподібних. Всі вони живляться рослинною їжею. До підряду належить 6 родин, з яких в лісах України є Оленячі та Бичачі.

Родина Оленячі об'днує 43 види з 16 родів. У фауні України – 6 видів з 3-ох родин.

Олень лісовий (благородний) – найбільша тварина роду. Довжина тіла 160-

Роги благородного оленя:
1 – довжина рогу,
2 – довжина надочонок
відростку,
3 – довжина підкоронного
відростку,
4 – окружність розетки,
5 – 6 – окружність рогу,
7 – розкид рогів

250 см, маса 95-250 кг. Максимальної маси тіла самці досягають у віці 8-10 років, самки – 8-9 років. Самець має великі гіллясті роги з численними пасинками (11-13). Кожний ріг несе по 2 надочних пасинки. Маса рогів досягає 13-15 кг. Забарвлення оленя лісового одноманітне, рудувато-буре; взимку – сіре.

Олень лісовий водиться в лісах Карпат, гірського Криму і деяких районах Полісся.

Тримається в дубово-букових лісах, що сформувались на зрубках. Парування оленя проходить в серпні-вересні. На початку лютого самці скидають роги, в травні самки народжують малят. Під час гону сильніший олень опановує череду олениць. У поривах заволодіти самками між самцями бувають сутички, які можуть наносити противнику значні рани. Після гону самець покидає свій гарем і живе у ватазі самців.

Живляться олені рослинним кормом, їсть листя й гілки ясеня, липи, бука, осики, берези. Охоче живиться буковими горішками, каштанами, жолудями. Не гребує зерновими культурами, картоплею, буряком.

Максимальна тривалість життя 20 років. Середня 5-7 років.

Вороги – вовк, рись, ведмідь.

Олень – цінний мисливський звір, має смачне м'ясо, високоякісну шкіру. Роги вважаються цінним трофеєм.

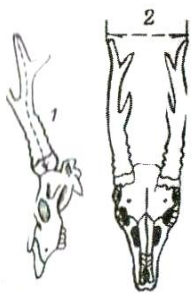
Олень плямистий – акліматизований вид схожий на оленя лісового, але дещо менший. Довжина тіла 105-180 см, маса 60-130 кг. Забарвлення бурувато-руде, а влітку – руде з добре помітними світлими плямами. Природний ареал – Уссурійський край, Китай, Корея. Для акліматизації завозиться в південні і центральні райони України. Гін починається в жовтні і закінчується в середині листопада. В травні-червні після 30-34 тижнів

вагітності самка народжує 1-2 малят. Формування перших рогів завершується в віці 15-17 місяців. Весь цикл розвитку рогів триває 17-18 тижнів і завершується їх очищенням від відмерлої шкіри. З віком роги стають довшими і товстішими, після 11-13 років життя стають легшими і тоншими. Живе до 15-20 років. Живиться трав'янистою і деревною рослинністю, поїдає також букові горішки, жолуді. Вороги – вовк, лис, ведмідь.

Олень плямистий – цінний мисливський звір. Позитивних результатів акліматизації в більшості областей України не дали.

Лань – акліматизований олень, що характеризується невеликими розмірами і своєрідними рогами. Довжина тіла 130-200 см, маса 45-150 кг. Забарвлення бурувато-сіре. Роги на вершинах закінчуються вертикально поставленою лопаткою, від якої відходять пасинки. Природний ареал-країни Середземномор'я. Сьогодні лань розводять в південних областях України в широколистяних і мішаних лісах з трав'яним вкриттям. Живиться рослинним кормом, плодами, грибами, жолудями. Цінний мисливський звір.

Сарна європейська (козуля) – стрункий невеликий олень. Довжина тіла 95-135 см, маса 15-35 кг. Забарвлення взимку – темне, а влітку – руде. Зимова шерсть довша і густіша ніж влітку.

Роги козулі:
1 – довжина рогів, 2 – розкид рогів

26

Водиться в лісовій, лісостеповій і степовій смугах, Криму та Карпатах. Екологічно пластичний вид. Може заселяти суцільні лісові масиви та безлісні степи. Не уникає заболочених місцевостей і гірських лісових масивів. Надає перевагу мішаним листяним масивам, зарослим вирубкам, перелісам, лісосмугам. В Карпатах тримається дубових, букових, буково-смерекових лісів.

Нерідко заходить в високогірні райони до 1700 м н.р.м. Гін відбувається у липні – серпні. Після 41-43 тиж. вагітності, в травні – червні самка народжує 1-2 малят. Ростуть вони швидко і в 3 місяці досягають 6 кг.

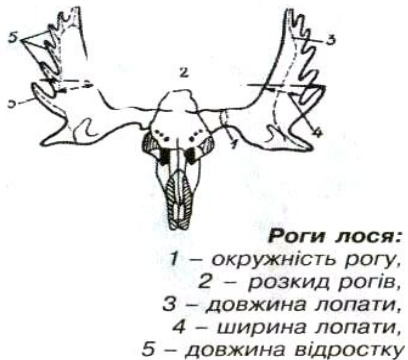
В самців, у віці 6-8 міс. на лобових наростах виростають роги, а скидають їх в лютому-березні. Після цього виростають наступні роги. Тривалість життя

- 15 років. Взимку живе родинною групою з 3-7 особин. Живиться травою, листям, корою, плодами, ягодами, буковими горішками.

Вороги - вовк, рись, бродячі собаки.

Загальна чисельність складає біля 140 тис. особин, а добувають 3-6 тис. особин. Потенційно можлива чисельність 4-10 млн., з щорічним добуванням 1-2 млн. особин.

Лось європейський – найбільший представник родини Оленячих. Довжина

тіла 200-310 см, маса 270-500 кг. Забарвлення влітку – рудувато-буре, взимку – сіро-буре. Линяє 1 раз в році (квітень - липень). Ратиці видовжені, що дозволяє на м'якому, або болотному субстраті істотно збільшувати площу опори на ґрунт. Добре бігає і плаває. Роги в своїй основі розширюються у велику лопату з кількома пасинками на ній.

Самки рогів не мають.

У статевій структурі самки становлять 57-63%. У Лісостепу кількість самок зростає до 65-70%.

Угіддя України, сприятливі для проживання лося, характеризуються значними запасами природних деревно-кущових кормів. Однак при наявному поголів'ї кормова база використовується недостатньо. На Поліссі літні трав'янисті корми парнокопитні використовують на 25-35%, а деревно-кущові - на 45-50%.

Лось відіграє значну біогеоценотичну роль у житті лісу. Ця роль змінюється залежно від лісорослинного району і характеру лісових насаджень, а також від щільності населення тварин даного виду. В одних випадках вона може бути позитивною або нейтральною, в інших - викликає небажані наслідки, для лісового господарства. В Україні potravи від лося носять сезонний характер, від них страждають у першу чергу лісові культури. В умовах Полісся, де переважають соснові насадження, в складі яких більш як 54% молодняків, збиток від лосів помітний і посилюється по мірі зростання їхньої щільності. Негативна діяльність лося в молодих соснових насадженнях Українського Полісся

є в допустимих межах, якщо на одну тварину припадає не менш як 25-40 га кормових угідь. Підрахунки показують, що збільшення щільності української популяції лося в 2,9 раза дасть можливість довести добування тварин до 25% загальної чисельності.

Родина Бичачі об'єднує 137 видів із 45 родів. У фауні України представлені 2 видами – Бізон європейський і Баран-муфлон.

Бізон європейський – найбільший представник Ратичних в Європі. Довжина тіла 250-370 см, маса 430-850 кг. Роги мають самці і самки, але менших розмірів. Волосяний покрив густий, на переді довге, на задній частині – коротке. Колір – сіро-бурий, на підборідді і нижній частині шиї росте видовжене волосся. Линяє весною. Поголів'я Бізона європейського в Україні досягло 370 голів, Найбільше в угіддях Чернівецької – 89 особин, Вінницької – 85, Чернігівської – 70, Волинської – 56 областей.

Бізон типових звір широколистяних лісів з розвинутим підростом і підліском, рідинами, вирубками, ярочними місцями, водопоями. Веде осілий спосіб життя у невеликих сім'ях (5-7 особин). Старі самці живуть по одинці. Одна череда займає 1-3 тис .га. Гін у серпні-жовтні. Раз на рік після 35-40 тиж. вагітності самка народжує 1, рідше 2 малят, у травні-липні місяці. Статевозрілими самки стають у 2-3-річному віці. Приріст потомства бізона складає 10-20 %.

Бізон європейський – травоядна тварина, в раціоні трави становлять 60-65 %, решта припадає на кору, пагони дерев і чагарників тощо. Потреба в кормах становить 20-30 кг/добу.

Природні вороги – ведмідь, вовк, рись.

Тривалість життя 40-50 років. Вид занесено в Червону книгу України.

Баран-муфлон – представляє один із примітивних видів баранів. Довжина тіла 110-130 см, маса 25-55 кг. У самців розмір рогів сягає 50-100 см. по зовнішньому периметру. У самок роги завдовжки 30 см. Волосяний покрив короткий, колір – темно-коричневий. Сучасний муфлон в Україні живе в Криму, в Карпатах і на о. Бірючий. Оптимальні біотопи є зріджені деревно-чагарникові насадження на кам'янистих схилах. Гін проходить в жовтні-листопаді. Після 22-

23 тиж. вагітності самка раз на рік, в березні-травні народжує 1, а рідко 2 малят. Вороги – вовки і рисі.

4.2 Біологія і стан популяцій ряду Зайцеподібних

Зайцеподібні живуть в відкритих та лісових масивах. Живляться рослинними кормами. Представлені 80 видами з 13 родів і 2 родин. В Україні 1 родина.

Родина Заячі об'єднує зайців і кролів. В Україні – 3 види, в тому числі 2 з роду Заяці і 1 з роду Кролі.

Заєць сірий – звичайний звір нашої фауни. Довжина тіла 50-75 см, маса 2,5-7,5 кг. Забарвлення жовтувато-бурувате, взимку – світліше. Линяє 2 рази/рік.

Заєць-русак - зустрічається по всій території. Загальна його чисельність коливається в межах 1,5-2 млн. особин. Більш ніж половина поголів'я зосереджена в південних областях і в Криму. Заєць-біляк зрідка зустрічається у прикордонних з Росією та Білоруссю районах.

Полюють на зайців у листопаді-січні по чорнотропу з підходу, на пороші по слідах і з гончими, В лісових угіддях нерідко проводяться облавні полювання.

На кінець другого тисячоліття щороку добувалося 150-250 тис. особин /20-25% загальної чисельності/. Порівняно з попередніми роками добування зменшилося більш як у 5 разів. Заєць-русак не тільки популярний об'єкт полювання, він може бути предметом експорту. Експортування живого товару на зовнішній ринок - перспективне й високорентабельне.

За наявності відповідних кормових ресурсів і захисних умов заєць-русак тримається території, де народився. Встановлено, що переважну більшість зайців добувають в межах 2-5 км від місця їх народження. В зимовий період зайці тримаються поблизу населених пунктів - у садах, городах, у бур'янах і чагарникових заростях. При неглибокому сніговому покриві нерідко залягають поблизу озимих посівів, куди виходять на жирування. Можуть скупчуватися на озимих посівах, де залягають на

дньовку. Рано навесні здебільшого концентруються у відкритих стаціях конюшини, на перелогових землях, серед заростей бур'янів. Часто зустрічаються в долинах річок, на луках серед кущів. Наприкінці весни, у травні особливо висока їх щільність на ріллі, поблизу посівів, на початку літа - по узліссях, у полезахисних лісосмугах, поблизу посівів, у заростях трав і на полях серед просапних сільськогосподарських культур. У середині літа улюбленими стаціями є поля багаторічних і сіяних трав. З початком косовиці, масового обробітку кукурудзи зайці переселяються у гайки, переліски і чагарникові зарості. На полях з пізніми сільськогосподарськими культурами /буряк, соняшник, картопля, кукурудза/ тримаються до осені. Восени зайці тримаються на глибокій ріллі поблизу озимих посівів, на луценій стерні, невживаних землях.

Зайці досить плодючі, здатні при сприятливих умовах давати чотири приплоди на рік. Перший – лютий, березень; другий – квітень, травень; третій – червень, липень; четвертий – вересень, жовтень.

4.3 Біологія і екологія Собакоподібних, або Хижі

Ряд Собакоподібні об'єднує 11 родин, 120 родів та 271 вид. У фауні України – 19 видів з 11 родів, що належить до 4 родин.

Родина Собачі об'єднує 34 види з 11 родів. Родина Собачих – вовк, лисиця, єнотовидний собака.

Вовк. Маса дорослої тварини – 25-60 кг, дворічної – 32-42, однорічної – 19-32 кг. Іноді зустрічаються особини масою близько 80кг. Забарвлення сіре з рудуватим відтінком. Вовк активний протягом року. На день залягає у затишних місцях, а вночі полює. Взимку, коли здобичі мало, шукає поживу вдень і вночі. У пошуках їжі робить значні переходи, долаючи десятки кілометрів, забігає у населені пункти, де ловить собак та інших свійських тварин.

Добова потреба у м'ясі - близько 2 кг. Довго може голодувати, що не позначається на його життєдіяльності. Віддає перевагу свіжо здобутій поживі, але загалом всеїдний. Це треба враховувати при оцінці ролі вовка

у природі. Він, як і лисиця, у великій кількості знищує мишоподібних, їсть падло, у літній період поїдає різних комах, у першу чергу жуків, ос і шершнів, а також рослинну їжу.

Вовчєнята ростуть швидко, за перші 4 місяці збільшують свою масу у 30 разів /з 350 г до 14 кг/. Родиною живуть до листопада, з грудня полюють поодинокі або парами.

Вовк - розумний, спритний і добре пристосований до умов середовища, має гострий зір чудовий слух і нюх, фізично сильний, витривалий. звичайний нічний перехід вовка – 25-40 км. Здатний розвивати швидкість 70-80км/год. В ряді країн Західної Європи вовки винищені (Німеччина, Чехія, Англія). В Україні вовків немає тільки в Криму.

Вовки в Україні завдають відчутної шкоди тваринництву та мисливському господарству. Вони сприяють поширенню багатьох хвороб – сказу, бруцельозу.

Лисиця – один з основних об'єктів сучасного полювання. Вона легко пристосовується до різноманітних умов існування. Здатна споживати різноманітну тваринну і рослинну поживу. Улюблені стації – відкриті, перетяті ярами угіддя що межують з невеликими лісами і густим підліском. Живиться лисиця переважно мишоподібними гризунами. В окремих випадках може завдавати шкоди мисливській фауні. Збільшення чисельності лисиці тісно пов'язано з трофічними факторами, насамперед з "урожаєм" мишоподібних гризунів, її добова потреба в їжі – 300-400г.

Забарвлення хутра лисиць яскраво-руде з темним малюнком, груди білі, черево - буре, вуха ззаду чорні, кінчик хвоста білий, підшерстя сіре. Влітку хутро світліше. Забарвлення хутра мінливе. В центральних областях переважає лисиця світла. Заміна літнього хутра на зимове відбувається швидко і закінчується в листопаді. У зв'язку з цим слід дотримуватися виключно зимового полювання на лисицю.

Полюють на лисиць з підходу чи під'їзду, з гончими собаками влаштовують облавні полювання. За наявності більш-менш глибокого снігового покриву піднята гончими лисиця завжди намагається вийти на битий шлях, і

це полегшує мисливцям визначити лаз звіра й перехопити його. При полюванні з прапорцями протяжність обкладення 1,5-2км. мисливці займають свої номери на відстані 70-80м.

За сезон полювання лисиць у нас добувають від 7-8 до 12-15тис.голів, частина здобичі залишається необлікованою. Для виду з високою репродуктивною здатністю норми вилучення в оптимальні строки в осінній період можуть сягати 70%, поголів'я.

Управління популяцією лисиць та регулювання чисельності поголів'я значною мірою ускладнюється їхнім нерівномірним розселенням в угіддях.

Загалом чисельність лисиці за останні 15 років зменшилася. Щільність популяції лисиць в Українських Карпатах становить в середньому 10 особин на 10000га. В Закарпатті та Криму в окремих випадках вона сягала 60-80 особин на 10000 га.

Собака єнотоподібна – акліматизований в Україні вид. Довжина тіла 50-80 см, маса 4-10 кг. Забарвлення волосяного покриву верхньої частини тіла чорно-бурого відтінку. Пухнастий і густий волосяний покрив має добре розвинуте підшерстя.

Зустрічається у невеликих перелісках, по долинах річок і неглибоких озерах. Використовує готові старі сховища (нори) лисиць і борсуків. Веде нічний спосіб життя. Гін у лютому-березні, а в червні після 60 діб вагітності самка народжує 2-4 сліпих малят. На 12-ий день малята прозрівають і до кінця першого року життя стають статевозрілими.

Живиться різноманітними тваринами – миші, жаби, пташині яйця і пташенята, риба, черв'яки, ягоди, плоди. Полює на молодих зайців. Хворіє сказом. Ворогами є вовк і лисиця.

Родина Ведмежі об'єднує 9 видів з 3 родів. В Україні є 1 вид з роду Ведмідь підродини Ведмеді – Ведмідь бурий.

Ведмідь бурий – найбільший хижак нашої фауни. Довжина тіла 150-250 см, висота у холці 90-125см, маса 120-250 кг, а буває масою до 400 кг. Відрізняється масивною статуєю, очі малі, кігті лап можуть сягати 5-6 см. Забарвлення хутра бурого кольору. Найдовше волосся у зашийку – до 8-9 см, линяє один раз в рік.

Незважаючи на кремезне і незграбне тіло, може бігти з швидкістю 50-60 км/год. Ведмідь залишився в гірських місцевостях Карпатських лісів. Їх чисельність не перевищує 300-400 особин. Живе в глухих лісових хащах. Залежно від сезону року міняє своє місце перебування. Весною спускається в долини. Улітку, коли дозрівають ягоди, тримається вирубок, а восени – зміщується в букові ліси для поїдання букових горішків. Зимув проводить у сплячці у барлозі. Тривалість сну 175-140 діб. Температура тіла у нього знижується на 4⁰-5⁰ С, а споживання кисню до 50 %. Упродовж зимового сну нічого не їсть і живе за рахунок підшкірного жиру.

Парується в травні-липні. Вагітність триває 180-250 діб. Раз у два роки в січні-лютому самка народжує 1-2 голих і сліпих та безпорадних ведмежат (400-650 гр.). Зрячими стають на 5 тижні життя. Ростуть повільно, у 4 міс. досягають 45 кг. Перші 2-3 зими молодняк зимує з мамою. Статева зрілість настає у 3-6 років. Репродуктивна здатність зберігається до 30 років, а тривалість життя становить 40-50 років. Веде поодинокий спосіб життя. Індивідуальна територія складає 3-5 тис га, хоча може бродити в радіусі 10-20 км. Як всеїдний хижак схильний до рослинної їжі (соковиті трави, овес, кора молодих дерев, плоди, ягоди, гриби). З тваринної їжі споживає дощові черв'яки, м'ясо диких тварин (кабан, козуля). За один раз з'їдає 8-12 кг м'яса. Природних ворогів немає.

Родина Кунові об'єднує 65 видів з 25 родів. В фауні України – 11 видів з 5 родів, зокрема 2 з роду Куна, 6 – з родів Ласка і Тхір, 1 – з роду Видра, 1 – з роду Борсук.

Куна лісова (звичайна) – довжина тіла 40-50 см, маса 0,8-1,7 кг. Хижак з тонким, гнучким і струнким тулубом. Верхня частина тіла і пухнастий хвіст – темно-бурі з жовтуватими відтінками на боках і на череві. Світла пляма на горлі і на грудях.

Поширена в Поліссі, лісах Карпат, де проникає у високогір'я. Характерні біотопи – букові, смереково-ялицеві праліси, де є багато дуплистих дерев. Веде нічний спосіб життя. Вдень спить у дуплах. Гін у липні-серпні. Самка після 8-9 - місячної вагітності у квітні-травні народжує 2-6 малят. Зрячими стають у 5 тижнів. Тривалість життя 14-17 років. Живиться мишоподібними гризунами,

вивірками, птахами, комахами, ягодами, плодами фруктових дерев. Нападає на зайців і на малих козуль. Мисливська територія сягає від 5 до 20 км². Природні вороги – лисиці, сови, яструби. Цінний хутровий звір.

Куна кам'яна – зовні дуже схожа на куну лісову і відрізняється лише деякими особливостями будови черепа, забарвленням хутра та розмірами. Хутро грубіше, забарвлення світліше. Довжина тіла 40-50 см, маса – 1,1- 2,3 кг. Верхня частина тіла сірувато-бура., а нижня – брудно-сіра. Кінцівки та хвіст – темно-бурі.

Населяє лісостеп, степ, гірські райони Криму і Карпат. Долинами річок проникає високо в гори, але найулюбленішим місцем є розріджені ліси, виноградники. Добре пристосувалась до існування в умовах культурного ландшафту. Охоче оселяється на горищах житлових приміщень, міських парках і садах. Полює вночі. За біологією розмноження і живлення подібна на Куну лісову. Лігво робить у дуплах, у купах дров і каміння. Народжує 2-5 малят, які стають статеві зрілими на другому році життя. Живе до 16 років. Поїдає ссавців – мишей, птахів та комах. Добова потреба в їжі становить 100-200 гр. Може поїдати свійських тварин – кури, голуби, кролі. Важливе значення в її раціоні має також рослинна їжа – ягоди, фрукти, плоди. Цінний хутровий звір.

Норка європейська – дрібний хижак, добре пристосований до життя поблизу води. Довжина тіла 30-45 см., маса – 0,5-1 кг., довжина хвоста становить близько 36 % тіла. Хутро густе, щільне. Колір – темно-коричневий.

Поширена в Поліссі, заплавах Дунаю, Дністра і Дніпра, в Карпатах. Нору влаштовує біля води, вище її рівня. Гін у березні-травні, вагітність 42-46 діб. Статевої зрілості досягають через рік після народження. Склад їжі: гризуни, водоплавні птахи і їх яйця, риби, жаби, комах. Добова потреба в кормах становить 140-180 г.

Вороги – вовк, лис, видра, собаки, сови. Вид занесено до Червоної книги України.

Тхір чорний – довжина тіла 29-48 см, маса – 0,6-0,9 кг. Хутро пухнасте, забарвлення – темно-буре. Тхір чорний – типовий звір широколистяних лісів Полісся і Прикарпаття. Уникає суцільних лісів. Кубло для виведення молодняку

робить в коріннях дерев, під хмизом, навіть у норах. Гін у березні-квітні, вагітність триває 42 доби. Кормляться молоком матері до 6-ти тижнів. Статевої зрілості досягають в 9-14 міс. тривалість життя 12-15 років. Живиться мишами, дрібними птахами, жабами, рибою. Оселившись поблизу господарства людини, нападає на кролів, птицю, краде в курниках яйця. За одну ніч долає 5-10 км., добре плаває. При переслідуванні виділяє неприємний запах. Відноситься до кровожерливих хижаків, опустошує курники. Вороги – вовк, лисиця, видра, бродячий собака.

Борсук (звичайний) лісовий – розміром невеликої собаки. Довжина тіла 60-90 см., маса 10-25 кг. Тіло масивне, шия і хвіст короткі. Хутро грубе з довгим остьовим волоссям, коротким, м'яким пухом. Линяє один раз на рік – влітку. Добре розвинутий нюх.

Поширений в усіх регіонах Полісся, Лісостепу, Карпатах, Криму. В Поліссі – заплавні ліси, молоді насадження, вирубки. У Лісостеповій і степовій зонах – острівні ліси, балки, яри з чагарниковими заростями, поблизу садів. Часто заселяє дубові і букові ліси. Більшу частину життя проводить під землею. Загальна довжина ходів 50-80 м. Паруються в лютому-березні. Вагітність 4-6 міс., самка народжує 2-6 малят. Статева зрілість настає на другому році життя. Виводки розпадаються весною після зимівлі.

Живиться рослинним кормом – плоди, ягоди, картопля; риба, жаби. Веде осілий спосіб життя. Активні переважно ввечері і вночі. Залягає у зимовий сон, але не міцно. Серед зими може виходити на поверхню землі.

Потенційні вороги – вовк, лисиця, рись. Нори борсука служать захистом для багатьох видів тварин - лисиця, кіт лісовий. Занесений в Червону книгу України.

Видра річкова – довжина тіла 60-95 см., маса 7-14 кг. Забарвлення хутра – каштаново-буре. Поширена майже по всій території України, за винятком Криму. Найбільш чисельна в Поліссі. Улюбленим місцем поселення є річки з великою кількістю заводей і порослевих чагарникових стариць. Селиться також в озерах і водосховищах. Взимку надає перевагу незамерзаючим ділянкам рік. Заселеність водойм пов'язана з наявністю і кількістю риби. Живе в постійних

норах, які є нижче рівня води. З поверхнею землі житлова камера з'єднується з одним, або двома ходами, які служать душником, через який у лігво надходить свіже повітря. Може займати житла ондатри і бобра.

Парування проходить в лютому-березні. Тривалість вагітності становить 60 днів. Малята народжуються в квітні-червні. Доживають до 10-15 років. Видра типова напівводяна тварина, чудово пристосована до життя у водному середовищі, добре плаває, здатна тривалий час (6-8 хв.) перебувати під водою. Крім риби споживає раків, жаб, водоплавних птахів. Добовий раціон риби 1-2 кг. Природні вороги – вовк, лисиця, собаки. Занесена в Червону книгу.

Родина Котячі об'єднує 36 видів з 18 родів. У фауні України – 2 види з двох родів.

Кіт лісовий – за своїм загальним виглядом нагадує сіру свійську кішку, але відрізняється більшими розмірами і масивним хвостом. Довжина тіла 45-80 см, маса – 3-10 кг. Зір і слух добре розвинуті. Волосяний покрив густий і пухнастий. Забарвлення – бурувато-сіре.

Протягом XX ст. відбулось істотне зменшення ареалу поширення kota лісового в Україні. І сьогодні він заселяє лише ліси Карпат і Полісся. Надає перевагу густим листяним і змішаним лісостанам з багатим підростом і підліском. Активні підвечір і на світанку. Долає вночі від 4 до 12 км. Виводкові лігва влаштовує в дуплах дерев, норах борсука та лисиць. Парується в січні-березні. Вагітність триває 63-69 діб. Молоді стають самостійними в 5-6 місячному віці, а статевозрілими в 10-12 місяців. Полює на мишей, птахів, зайців. Добовий раціон становить 500-600 грам. Тривалість життя 12-14 років. Вороги – рись, вовк, лисиця.

Рись звичайна – зовні подібна до kota, але значно більша за нього, з коротким хвостом. Довжина тіла 85-130 см., маса 12-30 кг. Хутро – брудно-рудувате, знизу біле.

Вид заселяє листяні і змішані ліси. Зустрічається в Карпатах та Поліссі. Веде поодинокий спосіб життя. Лігвища влаштовує у непрохідних лісових хащах, серед сушняку, в норах лисиці і борсуків. Паруються в лютому, березні. Вагітність 70 днів. Народжує 1-3 сліпих малят, які тримаються біля самки до

весни наступного року. Тривалість життя 16-18 років. Живиться молодняком оленя, козулі, свині дикої, птахами. Занесений до Червоної книги України.

4.4 Біологія і стан популяцій гризунів

Родина Вивіркові об'єднує 50 родів. В Україні – одна підродина Вивірки, включає сім видів з трьох родів.

Вивірка лісова (білка звичайна) – представник родини Вивіркові, що живе виключно в лісах. Довжина тіла 20-25 см, маса 200-500 г. Забарвлення волосяного покриву мінливе. Літнє забарвлення – червоно-буре, темно-буре. Зимом – буруватостріблясте. Хвіст довгий, пухнастий.

Поширена по всій Лісостеповій і Поліській смугах, де населяє листяні і шпилькові ліси. В гірських районах Карпат і передгір'ях зустрічається всюди і досягає Субальпійського поясу до 1700 м.н.р.м.

Живе у верховітті дерев, де на висоті від 3 до 20 м робить з гілок і моху кубло з вихідними отворами. Сховищами служать і дупла дятлів. Парування проходить в січні-лютому, літнє – у червні-липні. Вагітність триває 35-40 діб. Протягом року буває два приплоди по 4-5 малят. Живиться рослинною їжею – насіння деревних і чагарникових порід, бруньки дерев, гриби, ягоди. На зиму робить запаси жолудів, горіхів, грибів.

Вороги – куна, коти, яструби. Цінний хутровий і декоративний звір лісопаркових ландшафтів.

Родина Боброві включає два види з роду Бобер. В Україні поширений один вид.

Бобер європейський – найбільший гризун нашої фауни. Довжина тіла 83-100 см., маса – 20-35 кг. У бобра є широкий, сплюснений у горизонтальній площині, масивний, вкритий роговою лускою хвіст. Тулуб незграбний, очі маленькі, волосяний покрив характеризується довгим пуховим волоссям. Линяє один раз в рік.

Поширений у Поліссі і Лісостепу, річковими долинами проникає у степ. Моногам. Живе сім'ями, поодиноці на водоймах, узбережжя яких багаті на деревну рослинність. Сім'я складається з 3-6 особин. При низьких затоплюваних

берегах, на купинах, вербових корчах будує з товстих гілок і болота хатку, яка має вихід під водою. Її висота досягає 2 м, товщина стінок -50 см.

Парування відбувається у січні - березні у воді під льодом. Вагітність триває 15-16 тижнів. Самка протягом року дає тільки один приплід 1-5 малят. Молоком матері живляться 2-3 місяці. Добре пристосовані до життя у воді. Під водою може пробути 10-20 хв. Тривалість життя 17 років. Рослиноїдна тварина. Літом живиться травами, ожиною. Від осені до весни у меню переважає кора, гілки, листя. Надає перевагу осиці, вербі, ліщині.

Вороги – лисиці, вовк, рись, видра.

Родина Нутрієві представлена одним видом з роду Нутрія.

Нутрія – об'єкт кліткового розведення у підсобних господарствах. Розводять заради коштовного хутра і дієтичного м'яса. Відносно великий гризун, довжина тіла 60-80 см., маса – 7-12 кг. Хутро складається з грубого волосся. Забарвлення бурувато-коричневе. Розмножуються два рази на рік по 7-8 малят. Статевозрілими стають у 5-6 міс. Тривалість життя 4-6 років. Рослиноїдні тварина, живиться малокалорійними кормами.

РОЗДІЛ V. ВИДИ БІОТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ КОРМОВИХ І ЗАХИСНИХ УМОВ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

5.1 Вплив господарської діяльності на стан і збереження мисливської фауни

Процес негативного впливу людини на природні екосистеми чітко простежується на густонаселених територіях, де швидкими темпами розвивається промисловість. Особливо відчутний такий вплив на тваринний світ. Одні види диких тварин можуть пристосуватись до окультуреного ландшафту, іншим це вдається важче, а деякі просто перекочують або гинуть. Це призводить до того, що значна кількість видів, корисних для природного середовища і людини вмирає, а інша частина – гризуни, завдають шкоди народному господарстві.

У довкіллі, незалежно від людини, існує складна система протиріч. Головна причина загибелі деяких тварин – порушення природного середовища – вирубка лісів, осушення боліт, інсекциди.

Чинники, які впливають на стан популяції мисливських тварин, об'єднуються у три екологічні групи: біотичні, абіотичні та антропогенні. До біотичних належать мозаїчність мисливських угідь, вплив хижаків на стан популяції мисливських тварин, вплив конкурентів на кормову базу, а також санітарний стан популяцій мисливської фауни. До абіотичних слід віднести природно-кліматичні та гідрологічні умови об'єкта мисливського господарства. До антропогенних – браконьєрство, загибель диких тварин, окультуреність ландшафту.

5.2 Раціональне мисливське господарство і підгодівля диких тварин

Біотехнічні заходи – це комплекс різноманітних господарських робіт, спрямованих на поліпшення умов існування та збільшення чисельності мисливської фауни.

Раціональне природоохоронне мисливське господарство на сьогодні немислиме без проведення біотехнічних заходів. Розміщення мисливських тварин по території перебуває у прямій залежності від кількості і якості кормів на ній в усі пори року. Тому необхідно враховувати кормовий баланс угідь, якщо у весняно-літньо-осінній період для більшості видів мисливських тварин вистачає природних кормів, що в зимовий період, особливо в багатосніжний для багатьох видів тварин характерна їх нестача. Наростити кормову базу можна шляхом висіву чи насадження рослин, створення реміз, заготівлею і викладкою кормів, створенням штучних місць підгодівлі, лісогосподарськими заходами, спрямованими на поліпшення кормової база. Неповноцінне харчування тварин негативно впливає на відтворення мисливської фауни.

В процесі еволюції тварин пристосування до несприятливих умов. Для багатьох видів характерні деякі переміщення, міграції по території. З холодніших місць вони переходять чи перелітають у тепліші, де можуть добувати собі корм. У Карпатах більшість звірів наприкінці осені покидають високогір'я і сходять

нижче, де менше снігу і легше добувати корм. В мисливських господарствах необхідно визначити основні види і здійснювати біотехнічні заходи для поліпшення життя в зимовий період. Штучне збільшення кормових ресурсів позитивно впливає на їх збереження, реалізацію потенційної відтворювальної здатності.

Біотехнічні заходи діляться на 2 групи:

1. Заходи, спрямовані на кардинальне збільшення кормових та захисних властивостей мисливських угідь, кількості мисливських тварин в угіддях за значний проміжок часу:
 - ☐ біотехнічна реконструкція лісових насаджень;
 - ☐ збільшення щільності заселення угідь, тобто збільшення їхньої ємкості;
 - ☐ кормові та захисні посіви і посадки багаторічних рослин;
 - ☐ створення штучних водойм та переходів для диких мисливських тварин;
 - ☐ ветеринарно-санітарні заходи.
2. Заходи обмеженої дії, які призводять до тимчасової зміни(сезонної) ємкості угідь:
 - ☐ штучна зимова підгодівля мисливських тварин;
 - ☐ спорудження тимчасових водопоїв;
 - ☐ засоби охорони умов проживання диких тварин.

Біотехнічні заходи повинні проводитись за рахунок натуральних лісових кормів або сільськогосподарських культур. У природних біоценозах, де антропогенний вплив відсутній, діє природний відбір.

Підгодівля диких тварин є важливим заходом для підтримки господарської доцільності рівня чисельності їх поголів'я в часи екстремальних зимових умов. В наших умовах біотехнія повинна включати мережу кормових полів та осінньо-зимову підгодівлю. Підгодівля взимку дає можливість недопускати смертності поголів'я і підтримувати популяцію на належному рівні.

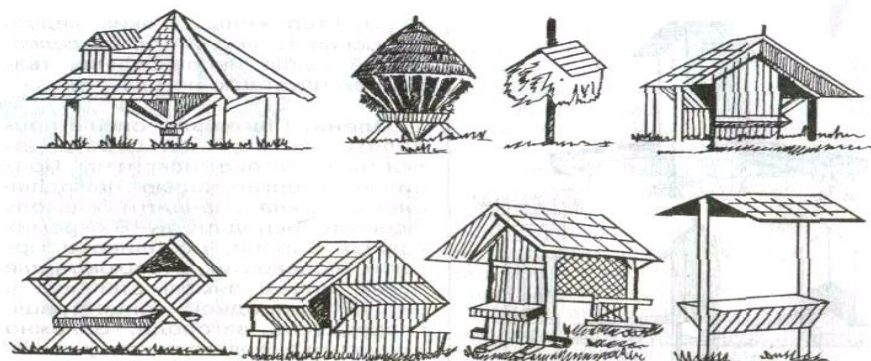
У широколистяних лісах доцільно створювати захисні ремізи з ялини, ялиці де до 20-ти річного віку недоцільно проводити рубки догляду. На площі 1000 га

лісових угідь їх потрібно мати 10-15 га у 2-3 ділянках в глибинні лісу. При залісненні вирубок до складу лісових культур вводити 10-15% плодових або плодово-кісточкових дерев (яблуня, груша, слива, черешня). Біля природних чи штучних ремізів потрібно створювати кормові поля по 1-1,5 га на 1000 га

лісових угідь у 3-4 місцях. В них висівати овес, ячмінь, кукурудзу, топінамбур і залишати їх не убраними на зиму. Недалеко від кормових полів (500-700 м) слід впорядковувати підгодівельні майданчики (2 шт. годівниць на 1000 га). Корми у годівниці викладаються з листопада-грудня місяця. Викладання кормів проводять один раз на 10-14 днів.

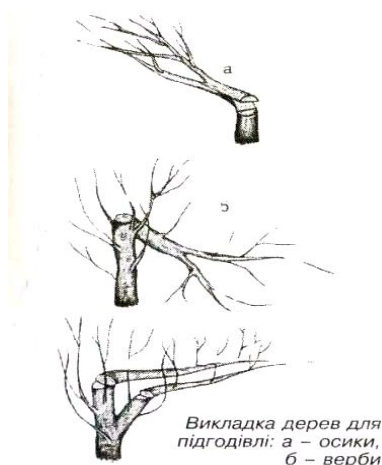
У лісі треба споруджувати кормосховища, куди восени завозити корм на цілу зиму. У високогір'ї підгодівля проводиться з початку жовтня. Для підгодівлі можна використовувати картоплю, буряк, моркву, кукурудзу (в качанах), жолуді, зернові відходи. На одного кабана потрібно 0,5 кг кормів, а під кінець зими до 2-3 кг.

Типи годівниць для оленів і козуль

Підгодівлю оленів проводять взимку коли встановлюється снігове вкриття. Необхідний раціон на одну тварину становить: зернових 0,5-1,0 кг, коренеплодів 1-2 кг, грубих кормів 3 кг. В корм входить: сіно, гілкові пучки, зернові відходи. Сіно заготовляють лугове або лісове. Взимку сіно складають у годівниці з розрахунку одна годівниця на 10-15 оленів. Гілковий корм заготовляють на початку літа з осики, верби, клена, дуба. Викладають гілковий корм біля годівниць на куцах.

Аналогічно проводиться підгодівля козулі при висоті сніжного покриву 20 см і особливо при його затвердінні. Підгодовують козуль із годівниць такими ж кормами як оленів. Норма викладки кормів для однієї козулі на добу: сіна – 0,7-1,0 кг, гілкових пучків – 1 шт., коренеплодів – 1 кг, зерна – 0,2-0,3 кг.

Зайців підгодовують взимку, на ремізах, кормових полях, майданчиках. Викладають сіно, гілки м'яколистяних порід, топінамбур. Концентровані корми кладуть у ящики, корита. У лісі, на узліссях для зайців слід зрубувати дерева – осика, береза, верба.

Для сірих куріпок, фазанів облаштовують односкатні навіси розміром 1*1 або 2*2. Їх облаштовують біля кущів. Під навіси насипають зерно, пісок.

5.3 Кормові поля, плантації, ремізи

Важливим біотехнічним заходом є створення кормових полів плантацій та реміз. Поля створюють для підгодівлі копитних звірів на лісових угіддях площею до 1 га, на галявинах, трасах трубопроводів. Вони огорожуються, а зимою створюються проходи. На них рекомендується вирощувати топінамбур, картоплю, овес, кукурудзу. Для лікування диких тварин слід висівати на полях різні види полину.

Важливим заходом є створення кормових плантацій. Для посіву або садіння використовуються швидкорослі деревні і чагарникові породи – верба, осика, береза, горобина. Плантації повинні займати 1-3 % лісових угідь. В масивах молодняку під плантації залишають зовнішні узлісся шириною до 10 м. Після суцільних рубок залишають частину незалиснених лісосік для природнього заростання вербою, осикою, березою. На них протягом 8-10 років лісгосподарські заходи не проводяться. Після цього їх вирубують на пень і утворюється поросль. Ця плантація продукує ще 5-6 років. На 1000 га лісових угідь необхідно мати 2-3 га плантацій.

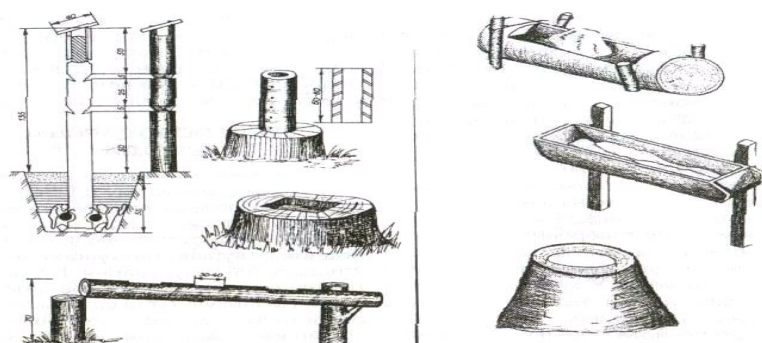
У широколистяних лісах необхідно створювати захисні ремізи площею 10-15 га на 1000 га.

5.4 Збагачення кормових ресурсів біотопів

Кормову ємкість лісових угідь можна значно поліпшити за рахунок рубки м'яколистяних порід при проведенні доглядових рубань. Кору і гілки з підрубаних дерев охоче поїдають усі олені, зайці, зубри. Рубку проводять пізно восени або на початку весни. На одному місці підрубують 5-10 дерев на висоті 1,5 м і звалюють. Пень залишається зв'язаним з пнем і знаходиться в горизонтальному положенні. Весною з пня і стовбура проростають однолітні пагони.

Багатим і улюбленим кормом оленів, зубрів взимку є листя ожини, яке залишається на зиму зеленим. Лосі, олені, козулі розривають сніг і добувають листя ожини.

При суцільних рубках створюється лісові культури і в перші роки після їх створення кормова база багата, але після 6-10 років вона поступово

Типи солонців

зменшується, а через 25-30 років стає бідною. Тому до складу культур необхідно вводити 20-25 % „кормових” порід —

плодогідних і плодокісточкових.

Осінню – зимові корми бідні мінеральними речовинами – солями натрію, калію, фосфору, тому зимою слід викладати сіль. Для цього влаштовують солонці. Найпростіший солонець це пень. Дерево товщиною 30 см зрізають на висоті 0,7-1,0 м. У пні видовбують заглибину, а з 2-4 сторін просверлюють дірки. В заглибину викладають сіль. Можна використовувати старі пні. Бажано змішувати сіль з м'ясокістковим борошном, крейдою.

5.5 Боротьба з хижаками та селекційний відбір

До біотехнічних заходів віднесені боротьба з хижаками та селекційний відстріл неповноцінних тварин. Стосунки „хижак - жертва” в проблемі підвищення продуктивності мисливських угідь складні. У природі не існує абсолютно шкідливого або корисного виду. Вплив хижаків на популяції диких тварин неоднозначний, оскільки хижаки знищують насамперед хворих, травмованих особин і тим самим впливають на оздоровлення популяції.

Найбільш шкідливі для мисливського господарства вовки, які при високій чисельності знищують багато тварин. Не можна допускати їх чисельності 0,5 особин на 10,000 га угідь.

Значної шкоди мисливському господарству завдають бродячі собаки. Чисельність інших хижаків – ведмідь, рись, єнотовидна собака незначна. Лисиця знищує багато шкідливих гризунів – миші.

Важливе значення для мисливського господарства має селекційний відбір неповноцінних особин, який можна проводити по відповідних дозволах протягом року.

РОЗДІЛ VI. ОБЛІК МИСЛИВСЬКИХ ТВАРИН

6.1 Методи обліку

Мета обліку – виявити місця проживання звірів і птахів, їхнє територіальне розміщення, чисельність у різних угіддях.

Облік чисельності диких тварин на території певного району дає кількісні дані, які необхідні для планування біотехнічної діяльності господарства, охорони та раціонального використання фауни.

Облік диких тварин поділяється на наступні стадії:

1. Вибір одиниці обліку.
2. Збір первинної інформації.
2. Обробка та аналіз здобутих даних.

За одиницю обліку вважають одну тварину, яка перебуває в зоні обліку, або на маршруті, норі, сліду тварини. Облік називається прямим, якщо за одиницю обліку вибрані самі звірі, а за слідами – непрямий. Прямі обліки поділяють на

повні і вибіркові. При повному обліку підраховуються всі особини даного виду. При вибіркового обліку підраховується певна частина популяції і опісля проводяться відповідні розрахунки для встановлення загальної кількості тварин.

При обліку встановлюється кількість тварин, які перебували на час обліку. По показниках щільності населення – це виявлена чи розрахована кількість особин на одиницю площі. (100 або 1000 га).

6.2 Зимові обліки

При свіжій дрібній пороші не виникає труднощів у визначенні давності сліду. При слабкій хуртовині у старих слідів краї будуть згладжені, а на дні поглиблень буде наметений сніг. Старий слід набагато твердіший і вкривається кригою.

Свіжий слід, навіть у сильні морози не встигає замерзнути і при дотику розсипається. Під час сильної відлиги старі сліди розпливаються і вкриваються кригою. З метою отримання точнішого уявлення про давність слідів доцільно напередодні, ввечері самому зробити декілька слідів на снігу, а вранці перевірити міцність їх змерзання.

У глибокому та сипучому снігу кінці пальців лап звірів і копита крупних тварин бувають непомітні, що ускладнює правильно встановити напрям руху тварин. Це можна придивитись до трави та гілок, які стирчать з-під снігу. Такі гілки та трава залишають смужки на снігу, які показують напрямок руху тварин.

Маршрутний облік звірів проводиться в зимовий період після пороші при неглибокому сніговому покритті. Показник обліку – число зустрінутих, перетнутих маршрутом слідів відповідного виду тварин на одиницю довжини маршруту, за яку беруть 10 км.

Обліковуються тільки сліди останньої доби. Кращі результати – повторний облік маршруту. У перший день затираються всі сліди, на другий день цей маршрут проходять повторно і підраховують свіжі сліди звірів. Сам маршрут повинен охоплювати всю різноманітність угідь (луки, ріллю, озимі, чагарники, яри). За одержаними даними після проходження маршруту складається абрис, де заноситься: лінія маршруту, характер угідь, наявні дороги, лінії електропередач

та перетин маршрутом слідів звірів відповідною позначкою, їх рух і кількість звірів у групі. Для одержання даних про щільність населення звірів в угіддях користуються формулою:

$$P = 1,57 \frac{n}{m}, \text{ де } P - \text{щільність звірів на } 1 \text{ км}^2,$$

m — 1,57 — коефіцієнт,

n — число перетинів слідів з маршрутом,

m — довжина маршруту, км,

d — середня довжина добового ходу звіра, км

(береться з літературних джерел).

Метод картування слідів простий, який можна провести протягом одного дня. Він проводиться на маршрутах межі поля і лісу. Кожному обліковцю видається бланк, на якому нанесена схема маршруту і сітка польових і лісових доріг з нумерацією кварталів. Облік проводиться після пороші з глибиною залягання снігу 5-10 см. На бланку позначається дата, час обліку і висота снігового покриву. На схемі маршруту позначаються сліди звіра (к — козуля, сд — свиня дика) і стрілкою напрям ходу звіра та його кількість.

Кількість звірів підраховують шляхом знаходження різниці між кількістю вхідних і вихідних слідів.

Метод подвійного картування слідів зводиться до визначення чисельності звірів за різницею між кількістю вхідних і вихідних слідів. Вся територія угідь поділяється на окремі ділянки площею від 25 до 100 га. Відстань між ними складає 0,5-1 км. Маршрути на абрисі мають утворювати замкнуті контури. На абрисах наноситься квартальна мережа, дороги, стежки, ріки.

Обліковці на маршрутах напередодні затирають всі сліди. В день обліку після пороші обліковець наносить на абрис сліди тварин, їх чисельність і напрямки. Сліди після цього затираються. Після обліку першого дня уточнюються всі дані, а ранком другого дня обліковець з тим самим маршрутом по своїх слідах наносить свіжі сліди звірів. У камеральних умовах всі одержані дані опрацьовуються і встановлюється кількість дичини і їх щільність на обліковану площу.

Метод шумового прогону вимагає значної кількості обліковців. Вибирається одна або декілька ділянок розміром від 50 до 1000 га. Вони повинні бути характерними для типології угідь. Загальна площа вибраних для обліку пробних площ повинна становити 30 % від усієї площі угідь.

Перед початком обліковець обходить пробну площу і записує всі вихідні і вхідні сліди. За їх різницею встановлюється кількість тварин, які перебувають на даній площі. Потім всі сліди затираються. Група нагоничів (5-10) походять з шумом і виганяють всіх тварин, які перебувають на даній ділянці. Після прогону обліковець знову проходить пробну площу і заносить виявлені сліди. Результати обліку на всіх пробних площах отримані методом шумового прогону, екстраполюються на площу угідь не охоплені обліком.

Облік на місцях підгодівлі застосовується в угіддях, де налагоджена підгодівля копитних. Протягом зими до місць підгодівлі доцільно проводити 2-3 чергування і встановити кількість тварин на підгодівельний майданчик. Встановлюється кількість, вид, стать, вік тварин, дата обліку.

6.3 Облік анкетно-опитовим методом

Анкетний облік застосовується для вивчення та виявлення чисельності рідкісних видів. Інформація добувається шляхом усного і письмового опитування населення. Це дозволяє виявити зміни чисельності окремих рідкісних звірів. Анкетним методом слід проводити облік кабана і козулі, коли їх щільність нижча мінімальної.

Аналіз результатів доцільно користуватись для виявлення зимової концентрації диких тварин, при плануванні біотехнічних заходів та при виборі інших методів обліку і місць закладання контрольних пробних площ.

Найпростіший метод обліку добутої пернатої дичини – анкетний. Кожний мисливець, який здобув пернату дичину заповнює відповідну анкету, яка обробляється, а отримані дані узагальнюються.

РОЗДІЛ VII. МИСЛИВСЬКА ЗБРОЯ І СПОРЯДЖЕННЯ

7.1 Сучасна мисливська зброя

Основою для традиційної класифікації сучасної мисливської зброї можуть служити кількість стволів, розміщення та принцип їх роботи.

Мисливські рушниці поділяються на одноствольні і багато ствольні. Одноствольні мисливські шротові рушниці можуть бути однозарядними і багатозарядними. Багато ствольні (автомати, або напівавтомати) бувають 2,3 і 4-ствольні шротові рушниці. Усі мисливські рушниці мають чотири основні частини: ствол, приклад, замок і затвор. Стволи шротової рушниці виготовляються з литої сталі. Стволи лежать один коло одного, або стволи розташовані вертикально один над одним.

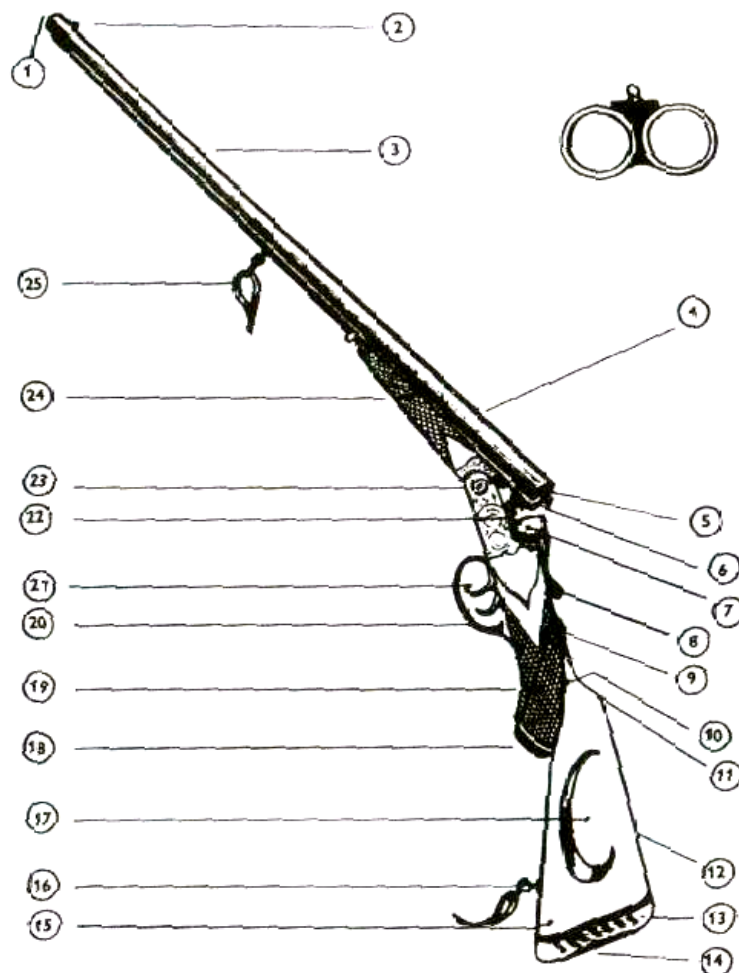
Стволи рушниці прийнято оцінювати за калібром. Чим більше число, тим менший діаметр. Як правило, шротові рушниці мають калібри 12, 16, 20. Довжина ствола впливає на постріл. При більшому діаметрі (10-12) більша довжина ствола (80 см), а при невеликих калібрах (24-28) – коротша (66 см).

Ложа – це дерев'яний конструктивний елемент, його завдання тримати інші металеві деталі рушниці і забезпечувати тримання рушниці при прицілюванні. Складається з двох головних частин: цівки й прикладу. Дерев'яні частини мисливської рушниці виготовляються з цінних деревних порід – горіх чорний, бук, дуб.

Затвор – це система скріплення стволів з колодкою, закриває задню частину рушниці, оберігає стрільця.

Серед мисливців України найпоширеніші рушниці, виготовлені заводами Росії, а саме: ІЖ-18 – калібр 12,16, ІЖ- 26 – калібр -12, ТОЗ – 34 – калібр – 12.Двоствольна рушниця ІЖ – 58-М з горизонтальним розміщенням стволів використовується для промислового і любительського полювання.

Для виходу на полювання необхідно мати чохол, який є обов'язковим для транспортування рушниці. Приладдям є ремінь, який є вигідним з точки зору безпеки.

Описання дробової рушниці: 1 – дула стволів, 2 – мушка, 3 – стволи, 4 – платформа, 5 – патронник, 6 – викидач (екстрактор) патронів чи відбивач (ежектор), 7 – бойова личинка, 8 – затворний важіль, 9 – запобіжник, 10 – шийка ложа, 11 – головка приклада, 12 – гребінь приклада, 13 – л'ятка приклада, 14 – оковка, 15 – носок приклада, 16 – антабка, 17 – «щока» приклада (підщоківий виступ), 18 – пістолетна рукоятка, 19 – насічка типу «ластівчин хвостик», 20 – спускова скоба, 21 – спускові гачки, 22 – гачки (крюки) затвора, 23 – шарнірний шип, 24 – цівка, 25 – антабка

7.2 Прицілювання і стрільба по мішені

Стрільбу по нерухомому великому звірі (кабан, олень) найкращим вказівником є знання анатомії. Мішень необхідно уявити розташованою в життєво важливих місцях (серце, легені, хребет), а стріляти потрібно лише тоді, коли тварина стоїть так, що можна сподіватися на влучення саме в потрібне місце. При гончому полюванні можна стріляти по дикому кабану, при переслідуванні пораненого звіра. По дрібній дичині (заєць, фазан, качка) можна стріляти тільки тоді, коли рухається.

Основним чинником вважається відстань стрільби. Оптимальна відстань стрільби шротом дорівнює 25-40 м.

Досвідчені мисливці стріляють «на викидку», знаючи швидкість переміщення дичини і власну реакцію. Постріл здійснюється перед твариною і поки пучок шроту туди долетить, тварина переміститься в задане місце. Зайцю, що втікає треба бити в вухо, коли біжить на мисливця – у ноги.

Для спеціального полювання (селекційний відстріл) на великих копитних (зубр, олень, лось)., ведмедів використовують нарізну зброю різних систем і зразків (карабіни – «лось», «барс», «ведмідь». Точність польоту кулі та наявність сучасних оптичних засобів дозволяють здобувати трофеї на значних відстанях.

У сучасних рушниць початкова швидкість снаряда 400-420 м/с. Відстань, на якій можна з певністю здобувати трофей становить 30-50 м.

7.3 Екіпіровка мисливців

За зручністю і доцільністю екіпіровки можна впізнати практичного, завбачливого мисливця. Відповідний одяг є невід'ємною частиною комплексного спорядження мисливця.

Першою основною вимогою є взуття, яке може намокнути від снігу, дощу, роси. Зимом взуття повинно бути теплим.

Одяг також має відповідати певним вимогам. Воно не повинне промокати, і пошите з добротної тканини, саме забарвлення вбрання має відповідати навколишньому середовищу. В склад екіпіровки також входять предмети мисливського спорядження бінокль, мисливський ніж, рюкзак, ліхтарик, патронтажний пояс. Мисливцям, які працюють з собаками необхідно мати прив'язі і намордники. Існують практичні набори, які складаються з сокирки, ножівки, лопати.

7.4 Самолови і капкани

На відміну від рушниць, сітей та інших знарядь полювання, які вимагають при добуванні тварин активної участі людини, самолови відловлюють, затримують, або вбивають звірів і птахів без присутності людини, самолови можуть бути переносними, портативними і стаціонарними.

За принципом дії капкани поділяються на защеплюючі і давлячі. Перші защеплюють птаха, або звіра за ноги і втримують дичину до приходу мисливця. Другі охоплюють звіра, або птаха за тулуб і вбивають.

Защеплюючі капкани являють собою дуги. Вони відловлюють невеликих птахів і звірів. Давлячі капкани відловлюють великих тварин.

РОЗДІЛ VIII. ВИДИ І СПОСОБИ ПОЛЮВАННЯ, ТЕХНІКА БЕЗПЕКИ

Основним документом, який регламентує способи полювання в країні є ЗАКОН УКРАЇНИ «Про мисливське господарство та полювання», а більш детально вони викладені в Положенні про мисливське господарство та порядок здійснення полювання, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 780 від 20 липня 1996 року.

8.1 Індивідуальне полювання

Висліджування – це захоплюючий вид полювання. Цей метод є чудовим відпочинком, він дозволяє добре вивчити мисливську територію, стежки диких тварин. Необхідно розрізняти вечірнє висліджу вальне полювання і полювання на зорі. Висліджування – полювання пішки, а полювання методом відвертання уваги здійснюється за допомогою транспортного засобу. Тварина, яка стежить за рухом транспортного засобу, не помічає руху мисливця.

Полювання по сніговому сліду – переслідування звіра по сліду. Полювання по сліду – рух по кров'яному сліду пораненого звіра. При переслідуванні по сліду пораненого звіра необхідно дотримуватись правил безпеки. Поранений кабан – сікач може нанести мисливцю поранення.

Успішне індивідуальне полювання на лисиць з собакою відбувається, коли потомство вже з'явилося, але ще не виходить з нори. За слідами вишукуються входи і виходи з нори і за винятком одного закриваються. За допомогою диму або норної собаки примушуємо їх вийти через вільний вихід для відстрілу лисиць.

При полюванні на водну дичину (гуси, качки) мисливець повинен ховатись в засідці.

Серед індивідуальних видів полювання слід назвати полювання за допомогою капканів (на вовка).

8.2 Групове полювання

Класична форма полювання на зайців являється створена мисливцями (6-8 мисливців) лінія. Цей вид полювання базується на тому, що заєць звик до обжитої ним території і він повертається до свого місця проживання.

При кільцевому полюванні на зайців лінія вогню, яка складається з мисливців і гончих охоплює територію діаметром 1-2 км. Керівник полювання розставляє мисливців на відстані 50-60 м і встановлює напрямок руху.

Перед початком полювання керівник оголошує денну програму, методи полювання, види диких тварин, на яких полювання дозволено, дотримання правил безпеки.

Загонне полювання з собаками дозволяється на дикого кабана. Головними помічниками усіх видів загону кабанів є собаки, оскільки людина не може підняти кабанів в непрохідних заростях. Керівник полювання вишуковує лінію вогню вздовж мисливських стежок, або вирубок. При гоні кабанів на мисливців нагоничі подають звукові сигнали, які допомагають дотримуватися відповідної відстані під час руху лінією. Підняті кабани не бояться людей, прориваються через їхні ланцюги і потрапляють в зону стрільби мисливців. Використання собак для відлякування кабанів з густих заростей сприяє успіху полювання.

8.3 Полювання на вовків

У період коли вовчі виводки перебувають ще в лігвах (червень – липень) можна організовувати пошук логова, а згодом – облавні полювання з прапорцями. Перш за все необхідно визначити місце логова.

Встановивши місце перебування вовків, зранку потрібно обкласти значну територію червоними прапорцями і розставивши мисливців один від одного на відстані 50-70 м. Після цього розпочинають нагінку за вітром.

Взимку, коли випав сніг, вовків виявляють по слідах, встановлюють місце їх заходу на денний відпочинок. Пересвідчуються, що вовки не вийшли за межі визначеної території, обкладають їх місце перебування прапорцями. Важливо вовка вбити, а не поранити, бо він тоді проходить через прапорці і виводить за собою весь виводок.

З кінця літа вовки часто нападають на свійських тварин. Довідавшись про це, мисливці організовують на них засідку. Краще чергувати в неглибокій ямі на відстані 50-100 м від отари.

Полюють на вовків з гончими собаками, які знаходять вовків і виганяють їх на стрільців. Також полюють на вовків з допомогою капканів.

8.4 Полювання на водоплавну дичину

Найпопулярнішим і доступним об'єктом полювання є дикі качки. Серед них головне місце займає крижень, які прилітають до нас весною, а інколи зимують, якщо зими не суворі.

На річкових і ниркових качок полюють різними способами залежно від угідь. Стріляють в качок з підходу на неглибоких водоймах. Качки стараються відпливати від мисливця і заховатись в очереті. Коли знімаються з води тоді мисливець має можливість їх стріляти на льоту. Результативність полювання на качок залежить від вправності мисливця стріляти та його досвід.

Полюють також на глибоких водоймах, зайнявши місце на березі, звідки ведуть стрільбу по літаючих качках. Качки днюють на водоймах, а ввечері вирушають харчуватися на поля. З харчування на водойми повертаються ранком.

Успіх полювання залежить від вміння мисливця маскуватися, щоб його непомітили качки, вибору місця у напрямі льоту качок. Не слід зразу ж підбирати вбитих качок, щоб їх не відлякати.

Не можна стріляти в сидячу на воді, бо це небезпечно для інших мисливців. Не потрібно стріляти вище 40-50 м, бо таким чином можна лише збільшити кількість підранків. Полювати на качок бажано з собакою.

Полювання на перелітних гусей можна лише із засідки дробом 2-3 старанно замаскованим в очереті.

8.5 Полювання з ловчими птахами

Використання ловчих птахів – беркутів, соколів, яструбів для полювання на птахів, зайців і лисиць широко застосовувалось в часи Київської Русі. З поширенням вогнепальної зброї полювання цим способом скоротилось.

Підготовка птахів до полювання не потребує великих зусиль. Добуті молоді хижаки (пташенята) утримуються в ящику. Їх годують подрібненим м'ясом з додаванням сирих яєць.

Підготовка пернатих до полювання починається з приручення до мисливця і домашнього середовища. Привчають сидіти на руці, натягнувши йому на голову ковпак. Привчають до приманки – чучела лисиці, зайця з вкладенням м'яса в очні ямки. Коли птах звикне дзьобати м'ясо з голови нерухомого чучела, прив'язують його до сідла коня. Останній етап привчання – напускання на живу здобич. Навчання триває 1 місяць.

Найкращий час полювання з ловчими птахами – ранок і ввечері. Досвідчений мисливець з беркутом за сезон добуває до 60 лисиць і багато пернатої дичини.

8.6 Полювання з фотоапаратом

«Полюванням» з фотоапаратом захоплюються як фотоаматори, так і мисливці.

Є два способи фотографування тварин: з підходу і з засідки. Перший дозволяє отримати знімки динамічні, другий сюжетні. Щоб сфотографувати тварин з підходу, треба їх вислідити і непомітно наблизитись до них. Необхідно враховувати напрямок вітру з майстерним маскуванням.

Засідки влаштовують на токовищах, біля гнізд, у місцях водопоїв, на кормових полях, біля годівниць, тобто – де ймовірна поява тварин. На вибраному місці споруджують намет, встановлюють апаратуру і чекають на появу тварин.

Фотографування тварин доцільно проводити у світлі години дня. Фотоапарат готувати до зйомки слід заздалегідь, щоб у потрібний момент залишилось тільки натиснути пуск.

8.7 Техніка безпеки на полюванні

Безпека – головна умова індивідуального і тим більше – колективного полювання. Обережне користування зброєю, дисципліна при стрільбі і дотримання при полюванні відповідних правил – закон для мисливця. Вдома потрібно надійно ховати рушницю і боєприпаси. Зарядження патронів невідомим порохом, а також сумішшю чорного і бездимного пороху загрожує розривом стволів. Не спрямовувати рушницю на людину, тварину, не спиратись на неї.

В дорозі рушниця повинна бути в чехлі. На полюванні рушницю потрібно тримати так, щоб вона не була спрямована на мисливця. При переході через канави, зміні місць зброю потрібно розряджати. При зарядженні і розрядженні зброї її необхідно тримати стволами до землі. Не дозволяється забивати або затискати патрон у патронник.

Підчас руху по мисливських угіддях не дозволяється зводити курки і знімати запобіжник. Не стріляти по невидимій цілі. Після закінчення полювання рушницю необхідно розряджати не сходячи з нумера.

Перед початком колективного полювання керівник повинен нагадати мисливцям порядок руху, ведення вогню і правила полювання..

Мисливець має право стріляти тільки по цілі, яку добре видно. Недопустима стрільба в густих кущах, нижче за зріст людини. На стійці потрібно знати, де стоять сусідні мисливці. При загінному полюванні стріляти дозволяється лише в межах відведеного сектора. Підстріленого звіра, що рухається, можна розшукувати тільки в кінці загону.

РОЗДІЛ IX. ОБРОБКА ДИЧИНИ І ТРОФЕЇВ

Важливість і необхідність обробки підстреленої дичини – дуже важлива робота тому, що вбита дичина псується протягом дуже короткого часу, м'ясо невипотрошеного великого звіра починає виділяти гази із внутрішніх органів і знижується цінність м'яса.

9.1 Обробка підстріленої дрібної дичини

Вважається, що мисливець здобув дрібну дичину, який зробив успішний постріл в зайця. Підібравши вбитого зайця, слід терміново зняти з нього сечу, оскільки її залишки надають м'ясу неприємного запаху.

Має значення, як транспортується дрібна дичина при пішому русі. Зайців і лисиць тримають за задні лапи, птахів краще нести за голову.

Дрібні дичину зберігають на підставках, жердині, яку у зайців пропускають між зв'язаними лапами. В літній період м'ясо підстріленої дичини швидко починає псуватися, а тому її потрібно випотрошувати, тобто викинути кишки за допомогою зігнутого у гак дроту.

Для транспортування значної кількості дрібної дичини в зимовий період, яка збереглась на жердинах, кузов транспортного засобу необхідно обладнати так, щоб добута дичина висіла на кілках.

Для збереження цінної шкіри лисиці, тхора, слід якомога швидше її зняти. Частіше шкіру знімають панчохою, яку потім натягають на пірамідку.

9.2 Обробка підстріленого великого звіра

Якщо великий звір поранений і не може рухатись, його необхідно добити. До пораненого дикого звіра слід наближатись ззаду, оскільки самці оленя можуть заподіяти мисливцю тілесних пошкоджень.

Для обробки великого дикого звіра потрібно провести потрошіння. Його мета – виймання з черева вбитої дичини внутрішніх органів, щоб вони внаслідок швидкого розкладу не псували м'ясо. Воно починається з виймання язика і закінчується кишками і статевими органами.

Тварину перевертають на спину, розрізають їй шию від кута нижньої щелепи до грудей. Після цього починають розрізати задню частину і розрізається стінка черева по нижній центральній лінії і виймаються внутрішні органи. Дичина перевертається на черево щоб вилилась кров. Тушу необхідно зберігати у підвішеному головою доверху стані на спеціально підготовленому дереві. Зняття шкури починають розрізати ноги з боків і знімають її зі стегон. Далі рухаються від шиї назад, при цьому допомагають дрібними надрізами гострим ножом.

РОЗДІЛ X. ПРАВИЛА І ТЕРМІНИ ПОЛЮВАННЯ

Загальне поняття охорони природи тваринного світу визначено Законом України „Про тваринний світ”. Це встановлення правил і норм охорони, раціонального використання і відтворення, встановлення заборон та обмежень у використанні тваринного світу, охорона середовища перебування, умов розмноження; запобігання загибелі тварин; створення заповідних територій; встановлення режиму охорони видів тварин, занесених до Червоної книги.

10.1 Правила полювання

22 лютого 2000 року Президент України затвердив Закон України „Про мисливське господарство та полювання”. Законом встановлено, що право на полювання в межах визначених для цього угідь мають громадяни України, які досягли 18-річного віку, одержали в установленому порядку дозвіл на добування мисливських тварин та інші документи, що засвідчують право на полювання.

Полювання з використанням вогнепальної зброї дозволяється лише особам, які в установленому порядку одержали дозвіл органу внутрішніх справ на право користування цією зброєю.

Документом на право полювання є посвідчення мисливця, щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і сплата державного мита, дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка, дозвіл на користування вогнепальною зброєю, паспорт на собак мисливських порід).

За ліцензією здійснюється полювання на ведмедя, кабана, оленів, козулю, лося, куниць лісову та кам'яну, бобра, тхора лісового.

За відстрільною картою здійснюється полювання на пернату дичину, кроля дикого, зайця-русака, єнотовидного собаку, вовка та лисицю. Ліцензії видаються мисливцям, користувачам мисливських угідь та обласним управлінням лісового господарства.

Відстрільні картки видаються мисливцям, користувачам мисливських угідь. Вартість ліцензії визначається Держкомлісгоспом України. Вартість відстрільних карток на добування пернатої дичини, зайця-русака, лисиці установлює користувач мисливських угідь. Добування вовків, бродячих собак і котів проводиться за дозволом користувачів мисливських угідь.

Мисливець зобов'язаний під час полювання, транспортування мати при собі всі необхідні документи на полювання і пред'явити на вимогу уповноважених на те осіб.

10.2 Строки полювання

Полювання може здійснюватись у такі строки:

- ☐ на качок, курочку водяну, лиску, куликів, голубів – у серпні-грудні;
- ☐ на тетерука, вальдшнепа, самців криження та гусок: сіру, білобу велику – у березні-квітні, серпні-грудні;
- ☐ на куріпку сіру, кеклика, фазана, рябчика – у жовтні-грудні;
- ☐ на самця козулі – з 1 травня по грудень включно;
- ☐ на самців кабана, оленів благородного і плямистого, лося – у серпні-січні;
- ☐ на самок кабана, оленів, лося – у серпні-січні;
- ☐ на ведмедя – у жовтні-грудні;
- ☐ на білку, нутрію, лисицю, куниць, тхора лісового – з 15 жовтня по лютий включно;
- ☐ на кроля дикого і зайця – з 1 листопада по січень включно.

Полювання протягом мисливського сезону може здійснюватися у всі дні тижня.

Строки полювання (відкриття і закриття полювання на види мисливських тварин, дні полювання) та порядок полювання здійснюється за погодженням органу виконавчої влади та наказом Держкомлісгоспу.

10.3 Продукція полювання

Продукцією полювання є: м'ясо, субпродукти, шкури, хутро, ікла, роги, одержані внаслідок забивання диких звірів і птахів.

Користувач мисливських угідь має право реалізовувати продукцію полювання або її переробку.

Перната дичина та хутрові звірі, а також субпродукти копитних тварин, добутих мисливцем під час полювання є власністю мисливця.

Шкури, м'ясо, роги та ікла копитних тварин, добутих у процесі полювання здаються користувачеві мисливських угідь. Учасники полювання мають переважне право на придбання цієї продукції із знижкою.

Підлягають обов'язковій здачі користувачеві мисливських угідь зібрані скинуті роги, оленя, козулі, лося, загибелі тварин або їх частин.

РОЗДІЛ XI. ОЦІНКА МИСЛИВСЬКИХ ТРОФЕЇВ

11.1 Загальні правила оцінки мисливських трофеїв

Мисливський трофей – особливим методом вироблена частина чи вся туша здобутої тварини або птаха. Він – свідок майстерності мисливця, пам'ять про успіх. Розмір, якість трофея, сума набраних ним при оцінці балів свідчить про стан мисливсько-господарської діяльності на території, де здобуто трофей. За якістю трофея можна судити про стан житла, екологічну обстановку на території в цілому.

Кожний мисливський трофей повинен бути оброблений відповідно до встановлених правил з обов'язковою відміткою про вид тварини, дату й місце добування. Трофей монтують на спеціальній підставці, яка надає трофею експозиційного вигляду і яку можна розташовувати на стіні. Для скинутих і знайдених пасивних і цікавих рогів (олені, козулі) готують штучний череп. Його

вирізають з дерева. Ікла кабана монтують окремо від черепа на підставках, що відповідають інтер'єру.

11.2 Правила вимірювання і оцінка трофеїв

Вперше оцінку трофеїв (оленячі роги) здійснили в Австрії у 1894 р. З часом великого значення набуло вимірювання рогів, визначення їхніх розмірів, потужності, масивності. Основними критеріями оцінки мисливських трофеїв є показники, визначені для того чи іншого виду. У лосів, оленів, козуль є роги, у кабана – ікла, у ведмедя, вовка, рисі, лисиці – черепа і шкури, мисливські трофеї оцінюються у балах, що встановлюють у результаті спеціальних вимірів, визначення об'єктів. Найкращі трофеї в градації тих чи інших показників за сумою балів нагороджуються золотою, срібною чи бронзовою медалями, заносяться до каталогів переможців національних та міжнародних виставок. Роги оленів, що оцінюються у 210 і більше балів, нагороджують золотою медаллю; від 199 до 209,9 бала – срібною; від 170 до 198,9 бала – бронзовою медаллю. Ікла кабана від 120 балів і вище нагороджуються золотою медаллю; від 115 до 119,9 балів – срібною; від 110 до 114,9 балів – бронзовою медаллю.

Оцінці підлягають і є мисливськими трофеями роги, ікла і черепа, шкури, добуті в результаті полювання; скинуті роги, ікла та інші трофеї загиблих особин трофеями не вважаються і оцінці не підлягають. На кожний обміряний трофей складається трофейний лист, куди заносять відповідні показники.

Кожен мисливець повинен розуміти, що мисливський трофей, оцінений на золоту, срібну та бронзову медалі є надбанням не лише мисливця, а й держави. Переможців виставок нагороджують цінними подарунками. Трофейні роги лося, оленя, козулі та інших видів повинні готуватися з головною частиною черепа, яку закріплюють на естетично оформленій підставці з табличкою, де вказують основні дані про трофей.

Експертиза мисливських трофеїв може проводитися тільки особами, які мають звання експерта з мисливських трофеїв.

РОЗДІЛ XII. МИСЛИВСЬКЕ СОБАКІВНИЦТВО

Собака – давня домашня тварина. Її одомашнення сягає 15 тис років до нашої ери. Собаки допомагали людям добувати диких тварин і охороняли їхнє населення.

Собака виникла в результаті схрещення різних видів вовків, шакалів і болотних собак. Наймолодшою собакою (5 тис років до нашої ери) являються вівчарки від яких вивелись гончі собаки. Борзові собаки виникли від степових вовків.

Для визначення породи собак встановлені наступні показники:

- будова тіла собаки – пропорційність стандарту (ноги довгі, короткі);
- формат – співвідношення висоти і довжини;
- конституція – біологічна продуктивність собаки з врахуванням її екстер'єра, темпераменту (ніжна, сердита);
- кондиція – спокійна, фізичний стан, жирна, худя.

Міжнародна кінологічна федерація затвердила для кожної породи їхній стандарт.

Всього обліковано біля 400 порід собак, які поділяються на:

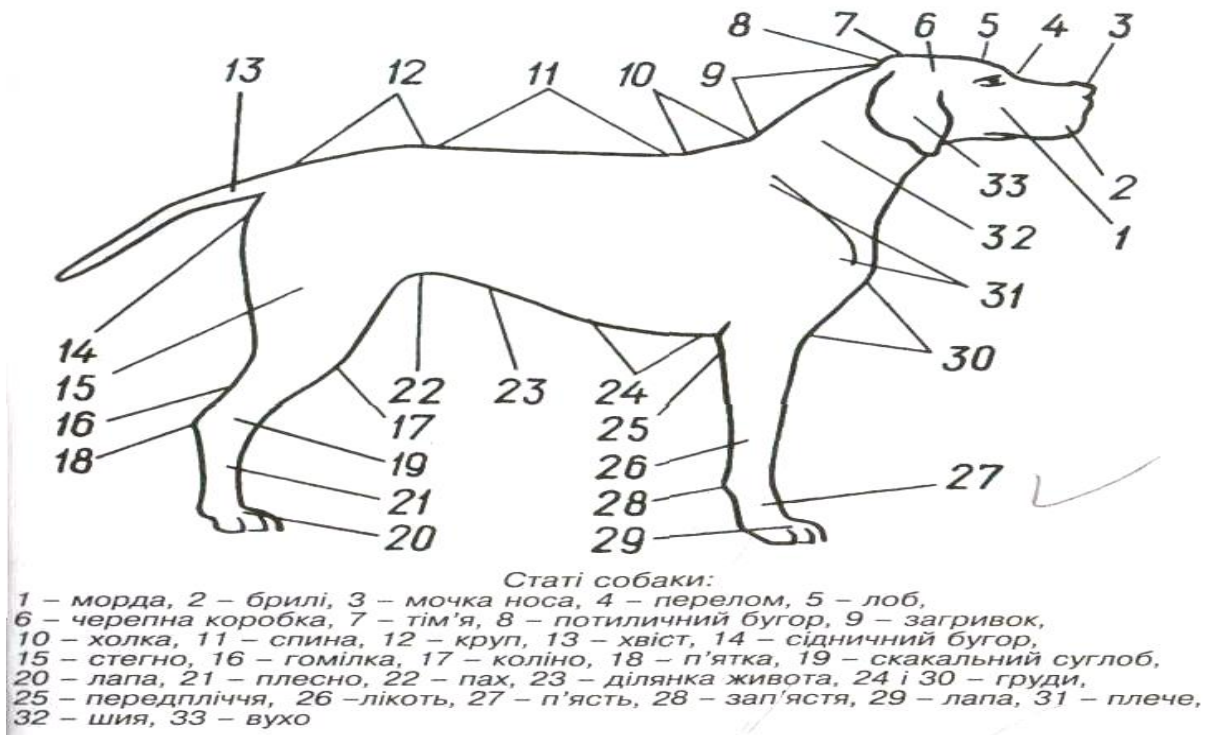
- робочі;
- мисливські;
- кімнатно-декоративні;
- дворові, без визначених стандартів.

Мисливські собаки використовуються для різних видів полювання. В них сильно розвинутий мисливський інстинкт, який направляється людиною для вдалого полювання. Найбільш відомі породи для полювання борзові і гончі собаки. З появою вогнепальної зброї були виведені лягаві породи собак для подачі добутих диких тварин і особливо птиці.

Мисливські собаки поділяються на п'ять основних груп:

- лягаві;
- гончі;
- пошукові;

- гончі по кров'яному сліду;
- норні.

Лягаві – мають характерну ознаку – стійка перед захованою дичиною, що допомагає мисливцю приготуватися до пострілу. Вони допомагають мисливцю полювати на пернату і болотну дичину, знаходити і підносити мисливцю добуту дичину. Широко використовуються для висліджування копитних звірів.

Лягаві собаки поділяються на англійські і континентальні.

Англійські лягаві широко використовуються при полюванні на пернату дичину. По товщині і вигляду шерсті вони поділяються на короткошерсті і довгошерсті. Континентальні лягаві поділяються на короткошерсті, довгошерсті і грубошерсті.

Представником англійських короткошерстих є пойтнер. Ця собака красивої зовнішності, виведена в Іспанії. Собака має гострий нюх, широкий пошук пернатої дичини і тверду стійку.

Англійські довгошерсті лягаві поділяються на англійського сеттера, ірландського сеттера і шотландського сеттера.

Англійський сеттер – уже красива собака з сильним почуттям запаху, швидким і далеким пошуком, твердою стійкою (to set – сісти).

Ірландський сеттер – елегантна собака, переважно червоного кольору. Використовується для універсального полювання – пернату дичину, зайця, копитних.

Шотландський сеттер є великою мисливською собакою, яка широко використовується у різних мисливських угіддях для всестороннього полювання.

Представником континентальних короткошерстих лягавих є найбільш розповсюджена німецька собака – курцхаар. Вона має тверду стійку і використовується на полюванні для пошуку диких тварин по сліду та у воді.

Веймарська лягава собака має три різновидності по шерсті – коротко-, довго- і грубошерсті. Собака має добрий нюх і по сліду знаходить дичину. Вони використовуються в службових пошуках (наркотики, зброя).

Венгерська короткошерста лягава відноситься до старовинних венгерських собак. Вона виведена шляхом схрещування пойнтера, від якої взяла темперамент та контингентної лягавої знаходити дичину, шукати підранків. Ця порода піддається дресировці, слухняна і розумна.

Німецька довгошерста лягава – лангхарт. Найбільш пристосована для універсального полювання в лісі. Собака легко переносить холодні зимові полювання. Часто виконують роль сторожів.

Представником короткошерстої лягавої є мала мюнстерлендська собака. Вона є найменшою серед всіх лягавих собак. В неї добра стійка і добре працює по сліду, особливо в лісі.

Найбільш відомим представником грубошерстих лягавих є дротхаар та пудельпойтнер. Вони найбільш пристосовані до полювання на водоплавну дичину на воді. Німецька грубошерста лягава є універсальною для полювання водоплавної дичини, копитних і зайців та лисиць. Пудельпойнтер має красиву зовнішність та всесторонні мисливські якості.

Гончі – являються представниками найстаріших мисливських собак. В них сильно розвинутий мисливський інстинкт, який проявляється в настирливому переслідуванні дикого звіра по сліду з голосом, поки не буде вбитий мисливцем. В них добре розвинута орієнтація, що дозволяє йому переслідувати дичину (заєць) і повертати його на місце, де був піднятий. Добре працюють в пошуках

копитних, зайця, лисиць в перегущених молодняках і особливо кабанів. Переслідування дичини проходить з подачею звука. Добре беруть кров'яний слід при розшуку пораненого звіра. Найбільш відомі гончі – словацький копов, штірський бракк, бракк таксо подібний.

Пошукові мисливські собаки – пристосовані виганяти дичину з перегущених молодників. Переслідування дичини і особливо пернатої проходить з голосом. Добре працюють при виявленні кров'яного сліду і пошуку пораненої і вбитої дичини. Дуже розумні і часто використовуються для прикраси квартир. Проте, частіше приймають участь на полюванні.

Представниками пошукових мисливських собак є кокер-спаннел, спрінгел-спаннел та ірландський водяний спаннел.

Кокер-спаннел являється стародавньою мисливською собакою. В Англії застосовується при полюванні на вальдшнепів. Цінність цієї собаки – пошук і переслідування дичини з голосом, пошук підранка у воді і вручення її господарю. Ласкава до домашніх людей (господарів) і вкрай недовірлива до сторонніх.

Спрінгер-спаніел є найбільшою мисливською собакою у групі спаніелів. Добре орієнтується в угіддях. Висліджує зайців і лисиць. Добуту дичину приносить господарю в зубах.

Ірландський водяний спаніел виведений на Середньому Сході. Собака пристосована для полювання на болотну птицю.

Гончі по кров'яному сліду – пристосовані для пошуку пораненого крупного звіра. Представником вказаних гончих є Гоноверська і Баварська пошукова собака.

Такси – пристосовані до полювання на лисиць і борсуків в норах. Такси бувають коротко-, довго- і грубошерсті. По масі поділяються на нормальні, карликові і кролячі. Всі вони відрізняються величиною, довжиною шерсті і кольором. Всі вони ласкаві, розумні, особливо в домашній обстановці.

Представниками таксів є тер'єри і фокстер'єри.

Тер'єри – англійська порода собак для полювання на лисиць і борсуків. Поділяються на коротко- і грубошерсті.

Фокстер'єр пристосований до полювання в норах на лисиць (fox – лисиця, terra - земля). Ця собака також з успіхом використовується на полюванні для висліджування і вигону копитних і особливо – дикого кабана з густих хащів. Часто використовується на полюванні водоплавної дичини. Основний ворог цієї собаки – це коти.

Особливий статус мають собаки – лайки, які поділяються на пастухові, їздові і мисливські.

Мисливські лайки являються головними помічниками мисливців в тундрових лісах північної Європи і Азії. Лайки поділяються на 4 види: Русько-Європейська, Західносибірська, Карело-Фінська, Східносибірська.

Лайки допомагають мисливцям полювати на соболя, куницю, білку. Окремі лайки пристосовані і надресировані на пошук і полювання копитних і особливо на дикого кабана.

Селекційна робота по розведенню племінного поголів'я мисливських собак проводиться кінологами при товаристві мисливців. Вони допомагають мисливцям підготувати собак до полювання, організовують виставки собак, польові випробовування полювання на диких тварин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедель В. Охота, собака, люди / Охота и охотничье хозяйство. – 1993. - №9. – С. 20-21.
2. Бедель В. Наши охотничьи собаки / Охота и охотничье хозяйство. – 1993. - №10. – С. 16-17.
3. Блюм М. Охотничьи пороха для гладкоствольного оружия / Охота и охотничье хозяйство. – 1993. - №10. – С. 20.
4. Бондарено В.Д., Делеган І.В., Татаринів К.А. та ін. Мисливствознавство. – К.: РНМК ВО, 1993. – 197 с.
5. Бондарено В.Д., Делеган І.В., Мазепа В.Г., Рудишин М.П. Мисливські трофеї. – К., 1996. – 102 с.
6. Закон України „Про тваринний світ” / Голос України. – 1993. – 3 березня.
7. Закон України «Про мисливське господарство та полювання» / *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 2000. № 18 – с.132
8. Козло П.Г. дикий кабан. – Минск: Ураджай, 1975. – 223 с.
9. Оружие и снаряжение. Каталог 1994/95 гг.
10. Охотничий минимум. – 3-е изд. – М., 1973. – С.104.
11. Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 року. №780.
12. Юркевич Ю.В. Дикі звірі і птахи Карпат. – Надвірна, 1996. – 90 с.